

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Põhikooli mitme aine õpetaja õppekava

Hele Laht
TAVA- JA VÄIKEKLASSI 2. KLASSI ÕPILASTE ARVAMUSED PROSOTSIAALSE
KÄITUMISE JA SELLISE KÄITUMISE MOTIIVIDE KOHTA
Magistritöö

Juhendaja: kaasprofessor Kristi Kõiv

Tartu 2021

Kokkuvõte

Pealkiri: Tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilaste arvamused prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivide kohta.

Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilaste kirjeldused ning oma kogemus prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivide kohta. Uurimuses osalesid ühe põhikooli teise klassi õpilased, kokku 24 õpilast. Uurimistöös viidi läbi individuaalsed poolstruktureeritud intervjuud koos pildilise materjaliga. Magistritöös tõstatati kolm uurimisküsimust prosotsiaalse käitumise alaliikide, sellise käitumise motiivide ning õpilase oma prosotsiaalse käitumise kogemuse kohta. Uurimistulemusena selgitati välja, et tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilased kirjeldasid pildidel kujutatud nelja prosotsiaalset käitumist ning tõid välja abi saaja ja abi andja kirjelduse, kusjuures tavaklassi õpilaste kirjeldused, vastukaaluks väikeklassi õpilaste kirjeldustele, sisaldasid abi saaja seisundi ja emotsiooni kirjeldusi. Mõlema uuritavate grupi õpilaste kirjeldused ja oma kogemused prosotsiaalse käitumise motiivide kohta sisaldasid nii altruistlikke kui ka egoistlikke motiive, kus egoistlikud motiivid olid kaalukamad väikeklassi õpilaste kirjeldustes.

Läbivad võtmesõnad: prosotsiaalne käitumine, prosotsiaalse käitumise motiiv, tavaklass, väikeklass.

Abstract

Title: Mainstream and small 2. class students`opinions about prosocial behavior and motives for such behavior.

The aim of the master`s thesis is to find out the descriptions of mainstream and small 2. class about prosocial behavior and the motives underlying behavior. Individual semi-structured interviews were conducted with pictorial material conducted with students (N=24) from one basic school. Three research questions were raised about the subtypes of prosocial behavior, the motives for such behavior, and the student's own experiences about prosocial behavior. The results showed that mainstream and small class students describe prosocial behaviors depicted in the pictures and provide a description of the helper and the provider of help, while the descriptions of mainstream class students, as opposed to those of small class students, included the beneficiary`s state and emotions. The descriptions and experiences of both groups members about motives for prosocial behavior included altruistic and selfish motives- with selfish motives prevalent in the descriptions of small class students.

Keywords: prosocial behavior, motives of prosocial behavior, mainstream class, small class.

Sisukord

Sissejuhatus	5
Teoreetiline ülevaade	7
Prosotsiaalne käitumine	7
<i>Prosotsiaalse käitumise alaliigid</i>	8
<i>Prosotsiaalse käitumise motiivid</i>	11
<i>Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused</i>	12
Metoodika	14
<i>Valim</i>	15
<i>Möötevahend</i>	16
<i>Andmekogumisprotseduur</i>	17
<i>Andmeanalüüs</i>	19
Tulemused ja arutelu	24
<i>Õpilaste kirjeldused piltidel kujutatud prosotsiaalse käitumise kohta</i>	24
<i>Õpilaste kirjeldused piltidel kujutatud prosotsiaalse käitumise motiivi kohta</i>	27
<i>Õpilaste oma kogemused prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivi kohta</i>	30
Tänu sõnad	35
Autorsuse kinnitus	36
Kasutatud kirjandus	37

Lisad

Lisa 1. Kirjalik teavitus ja nõusoleku taotlus lapsevanemale tähtjalise tagastusega

Lisa 2. Teavitus ja nõusoleku taotlus klassijuhatajale

Lisa 3. Prosotsiaalse käitumist kujutavad pildid

Lisa 4. Intervjuu kava

Lisa 5. Teavitus ja nõusoleku taotlus kooli juhtkonnale

Lisa 6. Kodeerimisjuhend: õpilaste kirjeldused prosotsiaalse käitumise kohta

Lisa 7. Kodeerimisjuhend: õpilaste kirjeldused prosotsiaalse käitumise motiivide kohta

Lisa 8. Kodeerimisjuhend: õpilase oma prosotsiaalse käitumise kogemus ja sellise käitumise motiiv

Sissejuhatus

Tänapäeval märkame lapsi, kes on nõus abistama teist last, samas kohtame olukordi, kus laps ei abista teist last. Teise lapse abivajaduse märkamist, tema eest hoolitsemist tuleb õppida ja ise kogeda, et sellest areneks välja heatahtlik käitumine. On öeldud, et kui abistavalt käituv laps on saanud oma abistavale käitumisele positiivset tagasisidet (Jaani, Lääne & Pisuke, 2010), samas õppinud tundma olukordi, kui keegi vajab abistamist, on õppinud märkama, kui keegi vajab hoolitsust, seda enam muutub tema käitumisviis abistavaks ja hoolivaks.

Inimese elukaare neljandaks etapiks on kainikuiga, laps vanuses 6/7 kuni 10/12 aastat, kus koolitee algab koos õppimise ja sellega kaasnevate kohustustega (Inimese elukulg, *s.a.*). Butterworth ja Harris (2002) on oma öelnud, et kui esimeses klassis omandatakse autoriteet õpetaja vastu ja õpitakse käituma tema eeskuju järgi, ning kui need ülesanded õnnestuvad, arendab see lapses töökust ja kohusetundlikkust. Kainikueas on laps võimeline sooritama ülesandeid, mis nõuavad reeglite täitmist ja oma soovide ohjeldamist, samal ajal areneb lapses kujutlusvõime ja suhtlemisoskus (Butterworth & Harris, 2002). Kainikueas saab tähtsaks teguriks eakaaslaste gruppi kuulumine, mil lapsed hakkavad mudeldama oma käitumist vastavalt eakaaslaste käitumisele (Krull, 2018) ning arenevad koostöös ja töökus (Butterworth & Harris, 2002). Oluliseks teguriks lapse käitumise arengus on kasvukeskkond, millest oleneb lapse suhtumine endast nõrgemasse, mis tekitab temas vajaduse teist abistada, olla hooliv ning empaatiline (Teiverlaur, 2010). Tähtsaks teguriks saab lisaks kasvukeskkonnale ka õpikeskkond, kuna lapsed viibivad koolis küllalt suure aja oma päevast. Seega on koolil oluline koht õpilaste arengus ja nagu on määratud Eesti Vabariigi Valitsuse määrusega põhikooli riiklikus õppekavas (2011), tsiteerides: „põhikooli ülesanne on luua õpilasele eakohane, turvaline, positiivselt mõjuv ja arendav õpikeskkond (...), mis toetab õpilase sotsiaalse ja kultuurilise identiteedi kujunemist” (PRÕK, 2011). Sotsiaalsete oskuste õpetamise hulka kuulub kainikueas lastele, vanusegrupis 6/7-10/12 aastat, ka prosotsiaalne käitumine, eelkõige oskus toetada teise inimese toimetulekut sotsiaalsetes toimingutes (Kõiv, 2003). Põhikooli riikliku õppekava (2011) tähenduses, tsiteerides: „kujundatakse põhikooli õpilastes muuhulgas sotsiaalset pädevust- suutlikkust ennast teostada, toimida abivalmi ja vastutustundliku kodanikuna, oskust teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides, samuti enesemääratluspädevust- suutlikkust iseennast mõista ja hinnata, analüüsida oma käitumist ning lahendada suhtlemisprobleeme“ (PRÕK, 2011). Uuringutele toetudes on jõutud järelduseni, et kui tegu on väikeklassi õpilastega, kellel on raskusi

õppetöoga, on tavaliselt ka vajakajäämisi sotsiaalsetes oskustes (Prior, 1997). Ja kuigi on tehtud mitmeid uuringuid ja kasutatud erinevaid meetodikaid prosotsiaalse käitumise uurimiseks, on Greener'i (2000) väitel siiski vähe küsitud laste käest, milline käitumine on prosotsiaalne käitumine.

Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilaste kirjeldused ning oma kogemus prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivi kohta, mida eeltoodud vanuses laste kohta uurimuse läbiviijale teadaolevalt varem ei ole käsitletud. Lastevaheline abistav ja hooliv käitumine on tänapäeval aktuaalne teema ja sellele pööratakse igapäevaselt tähelepanu nii õppe- kui kasvatustöös. Krull (2018) on kirjutanud, et „edukaks õpetamiseks vajavad õpetajad teoreetilisi teadmisi, praktilisi oskusi ja samuti otsustusvõimet, kuna õpetajatöö nõuab pidevat olukorra analüüsi“ (Krull, 2000, lk 29). Seega omab antud uurimistööl olulist ja praktilist tähtsust, suunates tähelepanu suuremale vajadusele õpetada algklassi õpilastele sotsiaalseid oskusi koostööks, hoolimist nii enda kui teiste vastu, abivajaja märkamist ning aitamist, tekitada lapses tahet vastastikuse abistamise vastu.

Magistritöö esimeses peatükis antakse teoreetiline ülevaade prosotsiaalse käitumise teooriatest, prosotsiaalse käitumise erinevatest alaliikidest ja sellise käitumise motiivist, toetudes seni läbi viidud uuringutele. Järgneb meetodika osa, mis on jagatud alapeatükkidest: valim, mõõtevahend, andmekogumisprotseduur ja andmeanalüüs. Selles peatükis antakse ülevaade valimi moodustamise strateegia, valimi moodustamise kriteeriumite, mõõtevahendi, andmete kogumise protseduuri ja andmeanalüüsi valikutest. Uurimistööl tulemuste ja arutelu peatükis antakse ülevaade uurimistulemustest, arutletakse uurimistööl tulemuste üle, toetudes seni läbiviidud uuringutele ja teooriatele, ning tõlgendatakse saadud tulemusi uurimistöös püstitatud kolme uurimisküsimusega.

Teoreetiline ülevaade

Prosotsiaalne käitumine

Õpetaja on üheks oluliseks eeskujuks algklassi õpilastele ja tema käitumisviisid on mudeliks õpilastele. Ühiskonnas kehtivad standardid ja reeglid ei taga alati prosotsiaalset käitumist, kuid õpetaja saab aidata õpilastel arendada sotsiaalset enesetõhusust ja positiivseid sotsiaalseid oskusi, mis on prosotsiaalse käitumise aluseks (Malinauskas & Saulius, 2019). Prosotsiaalse käitumise määravad Warden'i ja Christie'i (1997) järgi mitte ainult laiem kultuurikogukond, vaid ka paljude alamkultuuride: perekond, eakaaslaste rühmad, hoiakud ja väärtused.

Prosotsiaalne käitumine definitsioonina on arengupsühholoogias kasutusel olnud juba üle 50 aasta. Bierhoff (2002) on defineerinud prosotsiaalset käitumist tegevusena, mis on tahtlik ning on suunatud teise inimese olukorra parandamiseks või kasu saamiseks. Samuti on Eisenberg ja Miller (1987) defineerinud prosotsiaalset käitumist kui vabatahtlikku ning tahtlikku käitumist, mis toob kasu teisele inimesele. Bierhoff (2002) on öelnud, et suhtlemisel teiste inimestega, tuleb pöörata tähelepanu abistavatele tegevustele, lisaks inimese positiivsetele hoiakutele ja lisanud, et prosotsiaalne käitumine sõltub inimese meeleolust, isiksuseomadustest, omavahelistest suhetest, sotsiaalsetest normidest ja väärtustest (Bierhoff, 2002).

Greener (2000) on väitnud, et varajases ja keskmises lapseas võivad lapsed prosotsiaalset käitumist käsitleda laiemalt ning näiteks koos mängimist defineerida prosotsiaalse käitumisena. Koos mängimine Greener'i (2000) sõnul kinnitab positiivseid suhteid ja see loob seotust eakaaslaste vahel, mis viitab sellele, et eakaaslastele suunatud prosotsiaalne käitumine on suunatud suhete loomisele. Algklassi õpetajana on oluline pöörata tähelepanu laste mängudele, neid kaasates ja juhendades, sest lapsed õpivad läbi mängude edaspidiseks eluks vajalikke käitumisviise ja omandavad need konkreetsete tegevuste kaudu. Chou ja Stauffer (2016) on öelnud, et lisaks teise inimese kaasamisele, on prosotsiaalne käitumine positiivne sotsiaalne käitumisviis, eesmärgiga luua heaolutunne teisele inimesele, samuti sellise tunde säilitamine. Prosotsiaalne käitumine Bierhoff'i (2002) sõnul võib varieeruda väikesest soosingust suurte tegudeni, see võib võtta vaid hetke, aga see võib olla ka pikaajaline tegevus. Batson (2011) määratleb prosotsiaalse käitumise vabatahtliku tegevusena, mille eesmärk on jagada, lohutada ja teiste aitamine. Eisenberg ja Mussen (1989) on väitnud, et prosotsiaalset käitumist õpitakse vaatluse ja verbaalse käitumise kaudu. Õpilased jälgivad oma eakaaslasi ja suhtlevad nendega, peegeldades eakaaslaste käitumist sotsiaalses suhtluses vanematega ja lapsed võivad end

seejuures esindada prosotsiaalsematena kui nad tegelikult on (Eisenberg & Mussen, 1989). Kuigi õpetajatel on võimalus jälgida õpilaste käitumist ja eeldatav on positiivne seos õpetaja ja õpilaste vahel, pole selge, kas õpetajad on teadlikud laste suhtlemise ulatusest ja olemusest, või kas täiskasvanu kohalolek muudab laste käitumist vanematega suheldes (Eisenberg & Mussen, 1989). Nende sõnul lisatakse prosotsiaalne käitumine mõnikord lastevaheliste suhete uuringutesse sotsiaalse pädevuse näitajana, kuna prosotsiaalne käitumine on sageli, kuid mitte alati, sotsiaalselt sobiv (nt teisele lapsele abi andmine, kui seda ei taheta ega oodata) (Eisenberg & Mussen, 1989).

Prosotsiaalse käitumise on arengupsühholoogid (nt Bierhoff, 2002; Brief & Motowidlo, 1986; Warden & Christie, 1997; Naparstek, 1990; Eisenberg & Miller, 1987; Gülay, 2011) liigitanud lähtuvalt nende poolt läbi viidud uuringu tulemustele osaliselt sarnaselt, kuid on toodud välja ka erinevusi ning täiendusi. Järgnevas alapeatükis antakse ülevaade prosotsiaalse käitumise erinevatest alaliikidest, tuginedes eelnevate uuringute tulemustele.

Prosotsiaalse käitumise alaliigid

Prosotsiaalse käitumise on Chou ja Stauffer (2016) liigitanud abistamiseks, jagamiseks, annetamiseks, koostööks ja vabatahtlikuks tegevuseks. Kahes uuringus, milles üritati piiritleda laste endi arusaamu eakaaslaste pro- ja antisotsiaalsest käitumisest (Warden & Christie, 1997; Warden, Cheyne, Christie, Fitzpatrick & Reid, 2003), moodustus uurimistulemuste alusel neli laia prosotsiaalse käitumise alakategooriat: hoolimine, jagamine, abistamine ning kaasamine. Warden ja Christie (1997) on prosotsiaalse käitumise alaliigid lahti selgitanud järgnevalt: abistamine (füüsiline või praktiline abi); hoolimine (psühholoogiline tugi, kaastunne või mugavus, empaatia ja lojaalsus); jagamine (vara jagamine, kingituste jagamine) ja kaasamine (sõbrunemine, kellegi tervitamine, mängimine, suhtlemine ning isolatsiooni vältimine). Seejuures peavad Warden ja Christie (1997) hoolimist prosotsiaalse käitumise põhilisemaks alakategooriaks, kuna hoolivast suhtumisest tulenevad edaspidised tegevused nagu jagamine, abistamine ja kaasamine. Kõiv (2006) on kirjutanud, et prosotsiaalne käitumine on osa abistavast käitumisest, hõlmates ka altruismi, ning on sellise käitumise liigitanud seitsmeks liigiks: abistamine, kaastunne, jagamine, koostöö, mõistmine, toetamine ja usaldamine (Kõiv, 2006). Eisenberg-Berg ja Hand on liigitanud prosotsiaalse käitumise jagamiseks, aitamiseks, mugavuseks ja sotsiaalseteks tegudeks (Eisenberg-Berg & Hand, 1979, viidatud Warden *et al.*, 2003). Sekkumisuuringutega, mille eesmärgiks oli koolinoorte prosotsiaalse käitumise edendamine, täheldati, et prosotsiaalne käitumine tähendab jagamist, annetamist, koostööd,

hädasolija aitamist, lohutamist, kaastunnet ja meeleheidet (Gülay, 2011). Prosotsiaalse käitumise positiivse mõju ning tähtsuse laste sotsiaalsete oskuste ja sotsiaalse pädevuse arengus on toonud välja Eisenberg ja Fabes (1998). Nad väidavad, et lastel, kes prosotsiaalselt käituvad, on suurem populaarsus eakaaslaste seas ja seda, et lastevaheline prosotsiaalne käitumine parandab lastevahelist suhtlemisoskust (Eisenberg & Fabes, 1998). Samuti on tõendatud, et sotsiaalsed oskused hõlmavad ka sotsiaalset probleemilahendamisoskust, mis viib edukate suheteeni eakaaslastega ja tugevdab prosotsiaalse käitumise esinemissagedust (Gülay, 2011).

Naparstek (1990) on jaganud prosotsiaalse käitumise neljaks alaliigiks, nendeks on: abistamine, jagamine, lohutamine ja komplimentide tegemine. Ta on väitnud, et aitamist, jagamist, lohutamist ja komplimentide tegemist peetakse prosotsiaalseks tegevuseks, kuna need tegevused on mõeldud teisele inimesele kasutoomise eesmärgil (Naparstek, 1990). Samas on ta välja toonud, et prosotsiaalse käitumise tõlgendamine muutub erinevas vanuses, näiteks kaheksa-aastase lapse prosotsiaalse käitumise termin nagu „aitamine”, ei pruugi olla samaväärne vanema lapse terminiga. Samast Naparstek`i (1990) uuringust toodud näide: teise klassi õpilased mõistavad prosotsiaalse käitumise mõiste all silmas selliseid väiteid nagu „kena”, „õnnelik” või „hea” ja uuringus osalenute õpilaste vanuse kasvades, muutusid vastused konkreetsemateks ning õpilased kasutasid vähem abstraktseid mõisteid (Naparstek, 1990). Uuringud sotsiaalse tunnetuse valdkonnas on näidanud, et lapsed saavad vanuse kasvades üha paremini keskenduda teiste varjatud ja emotsionaalsetele tunnustele (Naparstek, 1990). Ta toob välja, et prosotsiaalsel käitumisel peaks eristama kahte tahku: esimene tahk viitab olukorraga seotud emotsionaalsuse astmele ehk eristab tegevusi, mis on mõeldud teiste füüsiliste ja emotsionaalsete vajaduste rahuldamiseks. Teine tahk eristab abistatava avalikke või varjatud vihjeid ehk mõnes olukorras on teise vajadused selgelt ilmsed, samas kui teises olukorras tuleb neid vajadusi abiandjal ise järeldada (Naparstek, 1990). Vanuse muutumise tähtsusele on viidanud Eisenberg ja Miller (1987), tuginedes läbiviidud uuringute tulemustele, et prosotsiaalse käitumise esinemissagedus kasvab koos lapse vanuse suurenemisega. Puudujäägid sotsiaalsetes oskustes, Eisenbergi ja Milleri (1987) väitel, lisaks ärevus, agressiivsus, tõrjutus ja hüperaktiivsus on seotud lapse, vanuses viis kuni üheksa aastat, madalama arengutasemega ning antisotsiaalse käitumisega. Uuringutega on tõestatud oluline prosotsiaalse käitumise mõju selles, et abistav käitumine mõjutab otseselt laste sotsiaalset kompetentset käitumist (Gülay, 2011). Prosotsiaalne käitumine ei kujuta endast mitte ainult sotsiaalseid oskusi, vaid need on olulised komponendid sotsiaalse

pädevuse valdkonnas (Gülay, 2011). Prosotsiaalne käitumine on teise isiku kasuks tehtud vabatahtlik käitumine, mis kujundab emotsionaalset järjepidevust ja sotsiaalselt pädevust. Selline käitumine võib hõlmata näiteks jagamist, suunamist, viisakas olemist, kaitsmist ohtude ja vägivalla eest, kaasaelamist, koostööd, abi ja toe pakkumist (Gülay, 2011). Samuti mõjutavad laste käitumist omavahelised suhted eakaaslastega, näiteks agressiivselt ja antisotsiaalselt käituvad lapsed, kes on puutunud kokku vägivallaga, kogevad probleeme suhete loomisel ning käituvad vähem prosotsiaalselt (Gülay, 2011). Ta toob välja, et eakaaslastega suhtlemine on tõhus vahend laste sotsiaalsete, emotsionaalsete, keeleliste, vaimsete ja füüsiliste oskuste omandamisel (Gülay, 2011). Tai lastega läbiviidud uuringud näitasid, et lapsed, kellel esineb positiivne sotsiaalne käitumine, on oma eluga rahul, oskavad luua pikaajalisi sõbrussuhteid, on kaaslaste poolt aktsepteeritud ja armastatud, muutudes ise akadeemiliselt edukaks (Gülay, 2011). Jagamine teistega, teiste suhtes sõbralik olemine, teistega mängimine, toredate asjade ütlemine, teistest hoolimine, teiste suhtes viisakas olemine, palumine teisel lapsel grupiga liituda, teise lapse vestlusesse kaasamine on kaheksa täiendavat prosotsiaalse käitumise alaliiki Greeneri (2000) väitel. Ta on öelnud, et sõbraks olemine ja teiste kaasamine gruppi jäävad väljapoole prosotsiaalse käitumise traditsioonilist operatiivsust (nt hoolimine või jagamine) ja need esindavad pigem kaasavat prosotsiaalset käitumist (Greener, 2000).

Lapsed vajavad oma abistavale käitumisele Bierhoff'i (2002) sõnul positiivset tagasisidet, et see kinnistaks prosotsiaalse käitumisviisi esinemissagedust. Blair, Denham, Kochanoff ja Whipple (2014) on uuringutega tõestanud, et sotsiaalsete oskuste omandamine on oluline varajases lapseas ja seda õpitakse eelkõige suhtlemisel eakaaslastega. Samas toob Greener (2000) välja, et prosotsiaalse käitumise määratlus peaks lähtuma laste enda arusaamadest, kuna laste kogemused erinevad täiskasvanute omadest. Täiskasvanute käitumine on lastele eeskujuks ning nende antud juhised, selgitused ja nõuanded, mida nad igapäevaselt pakuvad, lisaks positiivse käitumise tugevdamine, mõjutavad abistava käitumise arengut (Gülay, 2011). Samuti on Krull (2000) viidanud õpetaja kui isiksuse tähtsusele ja tema käitumise olulisusele, tsiteerides: „õpetajapoolne õppe- ja kasvatustöö juhtimine on aluseks edukaks klassiga töötamise ja laste sotsiaalse arengu korral.“

Sotsiaalteadustes on „prosotsiaalne käitumine“ defineeritud kui vabatahtlik ja tahtlik käitumine, mis toob kasu teisele inimesele (Eisenberg & Miller, 1987). Käitumise motiiv selles

laias definitsioonis pole täpsustatud ja võivad olla altruistlikud ja/või egoistlikud (Eisenberg & Miller, 1987). Järgnevas peatükis antakse ülevaade prosotsiaalse käitumise motiividest.

Prosotsiaalse käitumise motiivid

Prosotsiaalsed tegevused võivad tuleneda erinevatest motiividest, näiteks Wardle, Hunter ja Warden (2011) on öelnud, et motiivid on erinevates filosoofilistes või psühholoogilistes raamistikutes erinevad, samuti on erinevad motiividele lähenemisviisid, nad toovad näiteks evolutsioonilise lähenemisviisi, milles keskendutakse evolutsioonilisele altruismile- organismi käitumisele, mis vähendab sobivust (st selle paljunemisvõimet) teiste organismide suhtes. Samas toovad nad välja, et evolutsiooniline altruism ei ole psühholoogilise altruismi jaoks vajalik ega piisav, kuna see on määratletud kui motivatsiooniline seisund, mille ülim eesmärk on tõsta teise heaolu (Wardle, Hunter & Warden, 2011). Kuigi inimestel on ilmselt kaasasündinud kalduvus kogeda teisele suunatud emotsioone (nt empaatia ja kaastunne) ja käituda teatud inimestega prosotsiaalselt, on see seotud pigem sotsiaalse aspektiga (Wardle, Hunter & Warden, 2011). Paljud arengupsühholoogid, näiteks Eisenberg, Miller, Bierhoff, Warden, Hay, Batson, Christie, Hunter, Wardle, Prior, Naparstek, Clarke jt, on uurimistulemustele toetudes nimetanud prosotsiaalse käitumise motiiviks altruistliku ja egoistliku käitumisviisi.

Altruismi peetakse prosotsiaalse käitumise alaliigiks, mida tehakse ilma tasu ootamata või karistuse vältimiseks (Eisenberg & Miller, 1987). Altruismi puhul inimene ohverdab oma eesmärgi teise inimese heaolu nimel ning see võib olla prosotsiaalse käitumise lahutamatuks altruistlikuks motiiviks (Hay, 1994), samas ka egoism, mis vallandab inimeses heaolu tunde, ajendades teda prosotsiaalselt käituma egoistlikul motiivil, olles abistajale endale kasulik (Clarke, 2003). Altruistliku käitumisviisi korral võivad motiiviks olla Batsoni (2011) väitel empaatia, sümpaatia või hoopis isiku sisemised normid.

Eisenberg ja Mussen (1989) nimetavad prosotsiaalse käitumise motiivina suuremeelsuse ja abivalmiduse ehk altruismi ning lisavad, et enamus uuringuid on tehtud kunstlikes laborites ja katsetingimused ei kujuta endast tegeliku elu sotsiaalseid olukorda. Samas on Eisenberg ja Mussen (1989) öelnud, et altruism võib olla suunatud võrdselt nii sõpradele, tuttavatele kui ka võõrastele ja suhe ei ole sellise käitumise algatamiseks vajalik. Bierhoff (2002) on toonud välja, et kuigi prosotsiaalset ja altruistlikku käitumist on raske eristada, on altruistliku käitumise korral tegemist inimese omakasupüüdmatu käitumisega ja prosotsiaalne käitumine võib toimuda ka egoistlikul motiivil.

Batson (2011) on tõendanud, et altruism pärineb egoismist ning määratlenud altruismi ja egoismi motivatsiooni seisundina, millel on ülim eesmärk- tõsta teise heaolu (Batson, 2011). Ta on väitnud, et inimesed saavad üheaegselt toetuda nii altruistlikule kui egoistlikule motiivile, kuid need motiivid on kvalitatiivselt erinevad ja ta räägib altruismist kui motivatsioonist, mitte käitumisest (Batson, 2011).

Egoistliku käitumisviisi puhul on abistaja motiiviks, lisaks abisaaja heaolu parandamisele, iseenda heaolu (Batson, 2011). Samasugusele tulemusele on jõudnud Chou ja Stauffer (2016), kes on öelnud, et abistaja arusaam abivajadusest avaldub siis, kui abistaja tajub subjektiivselt, et abi saaja vajab abi ning teda motiveerib abistavalt käituma teadmine, et teise inimese abistamine on temale endale kasulik (Chou & Stauffer, 2016). On toodud välja, et abistav käitumine võib olla ajendatud enesekesksete motiivide abil nagu muljete haldamine (nt Bolino) ja enesetäiendamine (nt Yun *et al.*), lisaks individuaalsed vajadused, uskumused, väärtused ning positiivse meeleolu saavutamine (Chou & Stauffer, 2016).

Clarke (2003) juhib tähelepanu abivajaja isiksusele, märkides ära, et tähtsad on abivajaja isiksuseomadused, mitte niivõrd abistaja isik, kuna prosotsiaalse käitumise motiivid on seotud lapse sisemiste otsustega ja kasu saamisega. Just nimelt abivajaja isik on Bierhoff'i (2002) sõnul oluliseks abistaja motivaatoriks, mitte niivõrd abistaja enda kohustused.

Prosotsiaalse käitumise esinemissagedus võib muutuda seoses lapse vanusega (Eisenberg & Miller, 1987; Naparstek, 1990 jt) ja sellise käitumise esinemissagedus tüdrukute ja poiste vahel võib olla põhjustatud soorollidest (Bierhoff, 2002). Selleks, et algklassi õpetaja oskaks suunata üha enam õpilasi käituma abistavalt, on tähtis teada õpilaste praeguseid teadmisi (käesolevas töös 2. klassi õpilased) prosotsiaalse käitumisest ja õpilase prosotsiaalse käitumise motiivist.

Eestis on prosotsiaalse käitumise uuringuid tehtud eelnevalt mitmeid, näiteks Kriisa (2006), kes uuris õpilaste prosotsiaalsete ja agressiivsete käitumisviiside esinemissagedust ja kasutades selleks enda poolt välja töötatud meetodikat ehk pildi järgi jutustamist. Seda meetodikat kasutatakse ka käesolevas uurimistöös ja sellest antakse ülevaade meetoodika peatükis.

Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused

Warden, Cheyne, Christie, Fitzpatrick ja Reid (2003) on uuringutega tõestanud, et laste endi arusaamasid ja nende sotsiaalseid kogemusi, mida nad seostaks iseenda ja eakaaslaste prosotsiaalse käitumisega on uuritud piiratud viisil ja peamiselt on eesmärgiks olnud negatiivne

käitumine (üksindus, agressioon, kiusamine). Nad viitavad tsiteerimisindeksitele, mis näitavad, et palju vähem on pööratud tähelepanu prosotsiaalse käitumisele (Warden *et al.*, 2003).

Tähtsaks asjaoluks peetakse uurimistöö autori jaoks Bierhoff'i (2002) positiivse tagasiside vajalikkuse printsiipi laste kasvatamisel ja arendamisel, et lastes tekiks motivatsioon prosotsiaalselt käituda. Samuti suunasid käesoleva töö autorit uurimistöö valikul Blair'i, Denham'i, Kochanoff'i ja Whipple'i (2014) uuringute tulemused, mis tõendasid, et sotsiaalsete oskuste omandamine on oluline nimelt varajases lapseas ning seda õpitakse selles eas just suhtlemisel eakaaslastega. Oluline on algklassi õpetajapoolne laste suunamine ning juhendamine, et arendada õpilastes lastevahelist prosotsiaalset käitumist, kuna selline käitumine on aluseks õpilase edaspidises toimetulekus ja pöörab käesoleva uurimistöö aktuaalsusele ning vajalikkusele tähelepanu.

Lähtuvalt eeltoodust pakuvad need küsimused ja mõtted töö autorile isiklikku huvi, samas võivad uurimistulemused olla edaspidi abivahendiks alustavatele algklassi õpetajatele ning on antud töös püstitatud uurimisprobleemina.

Uurimuse eesmärgiks on välja selgitada tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilaste kirjeldused ning oma kogemus prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivi kohta. Lähtuvalt töö eesmärgist tõstatati kolm uurimisküsimust:

1. Missugused on tavaklassi ja väikeklassi 2. klassi õpilaste kirjeldused lastevahelise prosotsiaalse käitumise nelja alaliigi- abistamine, hoolimine, jagamine ja kaasamine, kohta?
2. Missugused on tavaklassi ja väikeklassi 2. klassi õpilaste kirjeldused lastevahelise prosotsiaalse käitumise (abistamine, hoolimine, jagamine ja kaasamine) motiivi kohta?
3. Missugused on tavaklassi ja väikeklassi 2. klassi õpilase oma kogemus prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivi kohta?

Järgnevas peatükis tutvustatakse käesoleva uurimistöö metoodikat.

Metoodika

Lähtuvalt magistritöö eesmärgist ja uurimisküsimustest valiti kvalitatiivne uurimisviis.

Kvalitatiivse uuringu mõistena võib välja tuua sellised tunnused: ollakse huvitatud erinevate käitumismustrite alla peidetud protsessidest ja püütakse küsimusele miks? vastust leida; andmete kogumiseks kasutatakse intervjuud; uuritakse inimesi nendega suheldes; analüüs on tõlgendatav ja subjektiivne (Laherand, 2008). Samuti on võimalik kvalitatiivsete meetoditega analüüsida teksti, muutes teksti struktuuri, samas on tegemist analüüsi, mitte uurimismaterjali omadustega (Carnegie, 2012).

Uurimistöös lähtutakse uurimuse valiidsusest ehk tööga uuritakse just seda, mida kavatsetakse küsida uurimisküsimustega, et tagada töö kvaliteet (Laherand, 2008) ehk käesolevas uurimistöös tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilaste arvamusi prosotsiaalse käitumise alaliikide ja sellise käitumise motiivi kohta, samuti õpilaste oma kogemus prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivi kohta.

Uurimus viiakse läbi õpilaste seas, kes on alles õppimis- ning arenemisfaasis olevad lapsed ja kuna uurimistöö eesmärgiks on õpilaste arvamuste sisuanalüüs, siis sobib käesoleva töö läbiviimiseks kvalitatiivne uurimisviis. Tsiteerides Krulli (2000): „kvalitatiivseid uurimismeetodeid võiks pedagoogikas rakendada väikesearvulise usutlevate grupi uurimiseks või sel juhul, kui on tarvis mõista mingeid konkreetseid olukordi klassis või koolis. Kvalitatiivsed uurimismeetodid toetuvad konkreetsele pedagoogilisele juhtumile ja nähtuse interpreteerimisele” (Krull, 2000, lk 38).

Uurimistöö autori poolt järgitakse intervjuu kvaliteeti, et ei tekiks intervjuuerija poolseid vigu, mis võivad tuleneda uurija isiksusest (Laherand, 2008). Uurimistöö autori poolt täidetakse uurijapäevikut, olles eelnevalt küsitud luba uuritava käest, kuhu kantakse sisse intervjuu kuupäev, kellaaeg, tava- või väikeklass, tüdruk või poiss, uuritava žestid, näoilmed, uuritava tagasiside intervjuule ja lühikokkuvõtte toimunud intervjuust. Näiteks on uurijapäevikusse kirjutatud: „väikeklass poiss: iga pildi vaatamisel tegi suuga erinevaid liigutusi, tõstis kulme ja kallutas pead.”

Kvalitatiivne uuring viiakse läbi loomulikus keskkonnas (Laherand, 2008), antud töö puhul koolimajas, kus uuritavad lapsed ja uurija tunnevad end turvaliselt. Uurimistöö autor peab tähtsaks tingimusi, et intervjuuerija saaks last toetada, teda jälgida, anda täpsustavaid selgitusi või

vajadusel intervjuu katkestada. Samuti lähtutakse eetikakoodeksist, et uurimine peaks tegema osalistele head, mitte neid kahjustama (Laherand, 2008).

Valim

Valimi moodustamisel kasutatakse kombineeritud valimi moodustamise põhimõtet: mugavus- ja eesmärgipärast põhimõtet (Laherand, 2008), mis võimaldab käesolevat pandeemia aega arvestades intervjuud läbi viia ühes koolimajas õppivate laste seas. Laheranna (2008) järgi on see piiratud aja- ja inimressursside tingimustes otsustavaks kriteeriumiks.

Valimiks planeeritakse ühe põhikooli kahe 2. klassi paralleelklassi 20-24 õpilast, vanuses 8 kuni 10 aastat ning komplekteeritakse kaks valimit, nende moodustamiseks on üldine kriteerium: uuritavad õpilased õpivad ühes ja samas koolis, esimese valimi moodustamisel on kriteeriumiks: uuritavad õpivad tavaklassis ja teise valimi moodustamise kriteeriumiteks on: uuritavad õpivad väikeklassis. Valimite moodustamiseks kasutatakse autori isiklike kontakte.

Väikeklassis õpivad õpilased (tegemist on hariduslike erivajadustega lastega), on saanud ühe aasta koolipikendust, kuna põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (2010) kohaselt on sätestatud, et kui laps pole saavutanud õpingute alustamiseks vajalikku koolivalmidust, võib laps nõustamiskomisjoni soovitusel asuda koolikohustust täitma ühe õppeaasta võrra hiljem (PGS, 2010).

Väikeklassi õpilaste seast, klassis õpib 12 õpilast, valitakse valimisse kõik 12 õpilast. Eelnevalt saadetakse lastevanematele e-kirja teel teavituskiri uurimuse läbiviimise protseduuri kohta ning kirjalik tähtajaline nõusoleku avaldus (vt lisa 1) lapse uurimuses osalemise kohta.

Tavaklassi õpilaste seast, milles õpib 24 õpilast, valitakse eelnevalt e-kirja teel klassijuhatajaga kontakti võttes (vt lisa 2) 12 õpilast, kelle vanemad olid andnud ettenähtud tähtajaks kirjaliku nõusoleku lapse uuringus osalemiseks.

Töö autori poolt planeeritakse valimisse võrdselt nii tüdrukuid kui poisse (12-12), kuid valimi moodustamisega tekkis piirang COVID-19 pandeemia laienemisega. Šeoses sellega, et uuringusse kutsutud tavaklassi õpilaste seast jäid mõned õpilased isolatsiooni ja puudusid õppetööst, siis asendatakse need õpilased sama klassi õpilastega, kelle vanemad olid andnud kirjaliku nõusoleku uurimuses osalemiseks ja kes osalesid uuringu läbiviimise ajal õppetöös.

Valimisse kuulus 24 õpilast, kellest 9 ehk 37,5 % olid tüdrukud ja 15 ehk 62,5 % olid poisid. Tavaklassist osales 6 tüdrukut ja 6 poissi ning väikeklassist 3 tüdrukut ja 9 poissi.

Mõõtevahend

Uurimistöös kasutatakse andmete kogumise mõõtevahendina individuaalset poolstruktureeritud intervjuud koos pildilise materjaliga. Intervjuu annab Laheranna (2008) sõnul informatsiooni selle kohta, mida inimene mõtleb. Intervjueerija alustab ja suunab uuritavat, teda motiveerides, samas järgivad mõlemad osapooled konfidentsiaalsuse nõuetest kinnipidamist (Laherand, 2008). Suulist intervjueerimist kasutatakse õpilaste arvamuste ja hoiakute väljaselgitamiseks (Krull, 2000).

Poolstruktureeritud intervjuu on välja töötatud 1988. aastal Brigitte Scheele ja Norbert Groebeni poolt uuritavate subjektiivsete teooriate rekonstrueerimise eesmärgil (Laherand, 2008). Selleks, et poolstruktureeritud intervjuu küsimused vastaks uurimistöö eesmärgile, on intervjuusse lisatud erinevaid tüüpe küsimusi. Samas peetakse töö autori poolt oluliseks asjaolu, et intervjuu käigus tuleks esitada küsimused, mis on eakohased ja arvestavad lapse vaimset arengutaset (Teiverlaur, 2010).

Käesolevas uurimistöös toetutakse Kriisa (2006) poolt väljatöötatud ja tema uurimistöös kasutatud meetodika sellele osale intervjuust, kus käsitletakse prosotsiaalse käitumise kirjeldust seoses pildilise materjaliga. Intervjuu meetodika seisneb selles, et uuritavale esitatakse pildid, millel on kujutatud lastevahelist prosotsiaalset käitumist ja palutakse jutustada pildil kujutatud tegevuse kohta vabas vormis. Käesolevas uurimistöös kasutatakse prosotsiaalse käitumist kujutavaid pilte (allikas: Kõiv & Edovald, 2004, lk 29), mis on trükitud A5 paberile. Piltidel kujutatakse lastevahelist prosotsiaalse käitumist nelja prosotsiaalse käitumise alaliigi - hoolimine, jagamine, abistamine ja kaasamine (liigitus: Warden & Christie, 1997 järgi), kus üks lastest on abi saaja ja teine abi andja rollis. Prosotsiaalse käitumist kujutavad pildid (vt lisa 3) esitatakse õpilase ette laua peale ükshaaval ja nende esitamise järjekord on: hoolimine (pilt 1), jagamine (pilt 2), abistamine (pilt 3), kaasamine (pilt 4).

Käesolevas uurimuses intervjuu meetodikat täiendati, intervjueeritavale esitatakse iga näidatud pildi kohta küsimus, et teada saada õpilase arvamust prosotsiaalse käitumise motiivide kohta. Igat pilti näidates osutab intervjueerija pildil kujutatud lapsele, kes teise suhtes abistavalt käitub, esitatakse intervjuu kava järgi teine küsimus: „Miks sinu arvates see laps teisest lapsest hoolib? Põhjenda palun.” Kolmanda küsimusega soovitakse teada saada õpilase oma kogemust prosotsiaalse käitumise kohta ja esitatakse küsimus: „Kas on olnud olukordi, kui sina oled teistest hoolinud? Kirjelda kuidas?” ning neljanda küsimusega soovitakse teada saada õpilase oma

kogemust prosotsiaalse käitumisega ja sellise käitumise motiivide kohta ning esitatakse küsimus: „Miks sa oled teistest hoolinud? Põhjenda palun.” Sellise intervjuu kava järgi toimitakse kõigis intervjuu neljas etapis (vt lisa 4)

Andmekogumisprotseduur

Andmete kogumist alustatakse käesoleva uurimistöö autori pöördumisega 2020. aasta novembris kooli juhtkonna poole, e-kirja vahendusel, teavituse ja palvega (vt lisa 5) saada nõusolek õppeasutuse juhtkonnalt uurimuse läbiviimiseks antud kooli 2. klassi õpilaste seas. Kirjas viidatakse eetiliste nõuete järgimise kohustusele uurimistöö läbiviija poolt uurimistöö kõigis etappides, sealhulgas andmekogumisel ja andmete analüüsimisel.

Saades juhtkonna poolt loa uurimuse läbiviimiseks, järgneb uurimistöö autori pöördumine tavaklassi klassijuhataja poole kirjaliku avaldusega, tähtajalise tagasisidestamise ajaga, et paluda tema käest luba ja nõusolek viia läbi intervjuu tema juhitud klassi õpilaste seas. Sellele pöördumisele nõusoleku saades, palutakse tal edastada uurimistöö autori avaldus kirjaliku nõusoleku saamiseks uurimuse läbiviimiseks tema klassi õpilaste vanematele.

Samamoodi pöördutakse väikeklassi õpilaste vanemate poole ja palutakse kirjalikku nõusolekut. Tava- ja väikeklassi õpilaste vanemaid teavitatakse magistritöö teemaga seotud läbiviidavast uurimusest, andmekogumiseks kasutatava intervjuu põhimõttest, küsimustele vastamiseks kuluvat orienteeruvat aega, osalevate õpilaste ja nende vanemate õigusest uuringus osaleda või mitte osaleda ning nõusolek uurimuses osaleda igal ajal tagasi võtta. Samas teavitatakse kõiki lapsi ja nende vanemaid, et uuringu tulemused on anonüümsed, intervjuu käigus ei küsita lapse nime, küsitakse vaid lapse vanus ja sünnikuu ning vastuste analüüsimiseks kasutatakse transkribeerimist ning saadud tulemused edastatakse üldistatud kujul.

Käesolevas uurimistöös austatakse intervjueeritava vaba tahet ja tagatakse tema autonoomia, inimväärikus, privaatsus ning heaolu. Uurimistöö autor peab uurijapäevikut alates pilootuuringust 2020. aasta detsembrist, millesse kantakse sisse kõigi intervjuude toimumise kuupäevad, intervjuu alguse ja lõpu kellaaeg, märgitakse lapse sugu (tüdruk/poiss), lisatakse märge: tava- või väikeklass, pannakse kirja lapse miimika, žestid ja kommentaarid, lisaks uuritava tagasiside ja kommentaar intervjuu kohta, näiteks: „intervjuu oli väga huvitav”, „tänapäevane laps oli rahutu ja ei olnud suhtlemisvalmis”, „see oli nii äge intervjuu, teeme veel.”

Uurimuse valiidsuse suurendamiseks viiakse läbi pilootuuring 2020. aasta detsembris. Selleks moodustatakse proovirühm juhusliku valiku alusel nelja 2. klassi õpilasega, kaks õpilast

tavaklassist ja kaks õpilast väikeklassist, kelle vanemad olid andnud kirjaliku nõusoleku uurimistöö osalemiseks. Pilootuuringu eesmärgiks on välja selgitada, kas intervjuu küsimused vastavad uuringu eesmärkidele, kas küsimused on sobivad ja mõistetavad, kas on vajalik teha muudatusi interjuukavasse ja määratleda ligikaudne intervjuu kestvuse aeg.

Pilootuuringu järgselt viiakse 2021. aasta jaanuaris ja veebruaris läbi individuaalsed poolstruktureeritud intervjuud. Uurimistöö autor leppis iga intervjuueeritavaga kokku neile mõlemale sobiva aja ja kokkulepitud ajal sisenetakse intervjuu läbiviimiseks teistest eraldatud ruumi. Eetilistele nõuetele vastavalt viiakse uurimus läbi tühjas klassiruumis. Intervjuueerija tervitab uuritavat ja palub tal istuda enda kõrvale, küsib kontakti saamiseks uuritava õpilase käest tema vanust ja sünnikuud öeldes: „Tere! Mul on hea meel, et sa olid nõus minuga intervjuud tegema ja tore on sinuga täna kohtuda. Palun ütle mulle oma vanus ja kui tead, siis sünnikuu.” Uurija teavitab õpilast, et intervjuu salvestatakse diktofoniga ja palub luba seda teha. Seejärel tuletatakse uuritavale meelde, et intervjuu vastused jäävad vaid nende teada, uurimuse tulemused avalikustatakse üldistatud kujul, uurija järgib eetikanõudeid ja lepatakse kokku, et omavahel kasutatakse sina-vormi. Uurija palub luba teha kirjalikke märkmeid uurijapäevikusse intervjuu ajal ning teavitab, et märkmeid kasutab uurija vaid üldistuste tegemisel ja need on anonüümsed, annab lubaduse kinni pidada konfidentsiaalsuse nõuetest. Uurija tuletab intervjuueeritavale meelde, et intervjuu eesmärgiks on koguda andmeid uurimistöö kirjutamiseks. Täpsustatakse intervjuu läbimiseks kuluv aeg, milleks võib kuluda kuni 20-30 minutit. Orienteeruv aeg saadi teada pilootuuringu käigus osalenud nelja õpilase intervjuudeks kulunud aja mõõtmisest, mis olid märgitud uurimistöö autori uurijapäevikusse. Intervjuu kestvuse lühim aeg oli 20 minutit, pikim aeg 30 minutit ning keskmiseks ajaks kujunes 25 minutit. Sissejuhatuse lõpetuseks esitatakse täpsustavad küsimused: „On minu räägitud jutt sinule selge ja arusaadav? Alustame intervjuuga.” Seejärel asetab intervjuueerija esimese pildi lauale ja käivitab diktofoni.

Intervjuud alustatakse avatud küsimustega, millele õpilased vastavad vabas vormis, kirjeldades pildil olevat lastevahelist prosotsiaalset käitumist oma sõnadega, näiteks pilt 1 (hoolimine), mille kohta esitatakse esimene küsimus: „Palun räägi, mis on sinu arvates pildil kujutatud.”

Käesolevas uurimuses intervjuu metoodikat täiendati, esitades intervjuueeritavale lapsele iga näidatud pildi kohta küsimuse, et teada saada õpilase arvamust prosotsiaalse käitumise motiivide kohta. Igat pilti näidates osutab intervjuueerija pildil kujutatud lapsele, kes teise suhtes abistavalt

käitub, esitatakse teine küsimus: „Miks sinu arvates see laps teisest lapsest hoolib? Põhjenda palun.” Kolmanda küsimusega soovitakse teada saada õpilase oma kogemust prosotsiaalse käitumise kohta ja esitatakse küsimus: „Kas on olnud olukordi, kui sina oled teistest hoolinud? Kirjelda kuidas?” ning neljanda küsimusega soovitakse teada saada õpilase oma prosotsiaalse käitumise motiivi kohta ning esitatakse küsimus: „Miks sa oled teistest hoolinud? Põhjenda palun.” Eeltoodud intervjuu kava (vt lisa 4) järgi toimitakse kõigis intervjuu neljas etapis.

Intervjuu lõpetamisel küsib uurija tagasisidet intervjuu kohta uuritava käest, tänab õpilast uuringus osalemise eest ja teavitab, et intervjuueeritaval on õigus küsida uurija käest uurimistöö kohta informatsiooni. Uurija tuletab veelkord meelde, et uuringute vastused on anonüümsed, üldistatud ja kodeeritud ning nendevaheline jutt jääb konfidentsiaalseks.

Käesoleva magistritööga järgitakse reliaabluse kehtivust ehk samades tingimustes, sarnaste uuritavatega läbiviidav uus uuring, tooks välja praeguse uurimistööga sarnased tulemused ja need ei sõltu ajast ega uurijast (Laherand, 2008).

Andmeanalüüs

Uurimistöös kasutatakse andmeanalüüsiks kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi meetodit. Kvalitatiivne sisuanalüüs on kommunikatiivset konteksti arvestav, paindlik tekstianalüüs, milles järgitakse tekstide sisu ja tähenduse kodeerimist (Kalmus, 2015). Selle valiku poolt otsustati sellepärast, et teooriast tulenev süsteemne info on olemasoleva teema kohta töö autoril olemas ja käesolevas uurimistöös on olulisem leida ning omavahel otstarbekalt seostada niisugused koodid ja kategooriad, mis võtaks kokku analüüsitava teksti ja uurimisküsimuste olulised tähendused (Kalmus, 2015).

Induktiivne analüüs on andmetest tulenev sisuanalüüs, mille puhul välditakse eelnevalt määratletud kategooriaid, kuna uurimisküsimused, koodid, kategooriad ja nende nimetused tuletatakse konkreetsetest andmetest (Kalmus, 2015). Kvalitatiivset induktiivset sisuanalüüsi rakendatakse sellepärast, et mõista uurimuses osalejate arvamusi prosotsiaalse käitumise erinevate alaliikide ja sellise käitumise motiivide kohta.

Pilootuuringus osalejad vastasid uurimistöö valimi nõuetele ning protseduur viidi läbi analoogselt põhiuuringule, sellega seoses kasutati pilootuuringus osalenud õpilaste vastuseid koos teiste uuringus osalenud õpilaste vastustega ning need liideti andmeanalüüsis põhiuuringu tulemustega. Kogutud intervjuud salvestatakse uurimistöö autori isiklikku arvutisse.

Andmeid analüüsitakse valimite kaupa, alustatakse esimese valimi (tavaklass) andmetega ja seejärel teise valimi (väikeklass) andmetega. Uurimistöö andmeid analüüsitakse etappide kaupa ja alljärgnevalt tuuakse analüüsi etappide kirjeldused

1. Intervjuude transkribeerimine.

Alustatakse helifailide täiemahulise transkribeerimisega ehk salvestatud intervjuud muudetakse tekstideks (Laherand, 2008). Intervjuud litereeritakse, kuna andmete analüüsimisel ja tõlgendamisel oli uurija kohustuseks kaitsta uuritavate anonüümsust ning järgida eetikakoodeksit. Helisalvestite transkribeerimisel kasutatakse VLC Media Player audioprogrammi, kuna see võimaldab transkribeerijal kuulata intervjuusid mitmeid kordi uuesti üle.

Intervjuud transkribeeritakse täies mahus manuaalselt Google Docs veebipõhises kontoritarkvarapaketi tekstitöötlusprogrammi andmebaasis ja kokku moodustus transkriptsiooni 49 lehekülge transkribeeritud tekst (kirjastiil: Calibri, kirja suurus: 10, reavahe: ühekordne). Ühe intervjuu transkribeerimiseks, mille pikkuseks oli 30 minutit, kulus ligikaudu kolm tundi. Peale intervjuu transkribeerimist kontrollitakse helisalvesti ja transkriptsioon veelkord üle, vajadusel täiendatakse. Jälgitakse Laheranna (2008) poolt kirjutatud transkribeerimise nõudeid, et intervjuueeritava kõne antakse edasi võimalikult täpselt (Laherand, 2008).

Käesoleva uurimistöö reliaabluse suurendamiseks loetakse töö autori poolt transkribeeritud tekst mitmeid kordi üle. Uuritavate vastustest jäetakse transkriptsiooni alles ka sellised hääletsused nagu „aaa”, „jaa”, „mh”, „ee vist”, „no”, et säilitada vastuse originaalsus, kuna sellised hääletsused viitavad uuritava hoiakutele (Laherand, 2008).

Et järgida eetikakoodeksit ja kaitsta uuritavate anonüümsust, märgistatakse „täht-number” või „number-täht” märgisüsteemis tava- ja väikeklassi õpilaste vastused numbrilises järjekorras, vastavalt intervjuu toimumise järjekorrale. Tavaklassi õpilased märgistati „number-täht” kombinatsioonis, näiteks: tavaklassi tüdruk: 1T, 2T ja tavaklassi poiss: 1P, 2P ning väikeklassi õpilased märgistati „täht-number” kombinatsioonis, näiteks: väikeklassi tüdruk: T1, T2 ja väikeklassi poiss: P1, P2 jne.

2. Kodeerimine.

Teises etapis alustatakse transkribeeritud teksti kodeerimisega tulenevalt uurimistöö eesmärgist. Selleks kasutatakse sõnade esiletõstu värviga märkimist, see tähendab seda, et tekstis märgitakse värvilise markeriga tähenduslikud üksused, mida uurija pidas oluliseks edaspidiseks andmete analüüsimiseks.

Protsessi tulemusena moodustatakse esialgsed kirjelduste grupid, mille sisu omavahel ühtis ning moodustunud gruppidest hakatakse tuletama koode, mis annaksid väljundid analüüsiks.

Järgnevalt tuuakse (tabel 1) näide transkribeeritud tekstist koodi loomisest, tähenduslikel üksustel on värviline markeering maha võetud ja need esitatakse käesolevas andmeanalüüsi peatükis allakriipsutatud kujul.

Tabel 1. Näide: transkribeeritud tekstist koodi loomine

Kood	Kirjeldus	Tavaklass	Väikeklass
Tüdruk	Abisaaja kirjeldamine soo alusel	10P. Pildi peal on kujutatud, et toas on voodi, aga äkki on hoopis haigla ja seal on <u>tüdruk</u> haigena voodis ja teine tüdruk, kes on ta sõber tuli teda vaatama ja kingib talle jänku-poisi. Nüüd on tüdruk rõõmus ja tal on hea meel. 11P. Siin on kujutatud, et üks <u>tüdruk</u> on haige ja teine laps mängib koos temaga, nad mängivad teatrit.	P 1. Sellel pildil on kujutatud, et <u>tüdruk</u> on voodis ja öde annab talle jänku. P4. Üks <u>tüdruk</u> on vist haige ja talle antakse mänguasi.

Märkus. Tähenduslikud üksused on allakriipsutatud.

Koodid grupeeritakse omavahelise seose alusel. Esialgselt moodustatud koodid kontrollitakse töö autori poolt ise korduvalt üle ja täpsustatakse koode, tehakse parandusi ning täiendusi. Töö autor kaasab kaaskodeerijaks uurimistöö juhendaja, et tagada uurimistöö valiidsus. Peale mõlema kodeerija saadud tulemuste võrdlemist ja ühist arutelu, jõutakse üksmeelele ning tehakse parandus kodeerimisel, näiteks oli algselt eraldi kood: klassivend, kaaskodeerimisel lisatakse sõna klassivend kood: sugu alla.

Uurimistöö andmeanalüüsi tulemusena koostatakse esialgsed kodeerimisjuhendid (vt lisa 6, lisa 7 ja lisa 8), mida täiendatakse järgnevas kategoriseerimise etapis, lisatakse koodidest tuletatud alakategoriad ja neist moodustunud peakategoriad.

3. Kategoriseerimine.

Korduvalt kontrollitud ja kinnitatud koodide analüüsi tulemusena alustatakse kolmandas etapis alakategoriate moodustamisega. Alakategoriatesse paigutatakse sarnase sisuga koodid ja antakse sisu järgi nimetus. Alakategoriate moodustamisel kaasatakse kaaskodeerija, kes vaatab üle töö autori poolt koostatud alakategoriad ja koos jõutakse kokkuleppele, et moodustatud alakategoriad vastavad koodide kirjeldustele.

Järgnevalt tuuakse näide (tabel 2) alakategooria moodustamisest, näiteks: kood: tüdruk; kood: poiss, millest tuletatakse ühine alakategooria: sugu.

Tabel 2. Näide: kood: tüdruk/poiss- alakategooria: sugu moodustamine

alakategooria: sugu	Tavaklass	Väikeklass
Kood: Tüdruk	7T Mina näen, et pildil (...) ja teine <u>tüdruk</u> (...), nad on ilusad tüdrukud.	P5 Siin üks <u>tüdruk</u> annab tüdrukule mänguasja, sest ta on haige.
Kood: poiss	11P Kaks <u>poissi</u> räägivad ja üks avab ukse ja ta on rõõmus.	P9 Üks <u>poiss</u> aitab uksest sisse teist poiss.

Märkus. Täenduslikud üksused on allakriipsutatud.

Koodidest moodustatud tabelit täiendatakse, lisatakse uus veerg: alakategooriad. Koodidest tuletatud alakategooriad analüüsitakse koos kaaskodeerijaga üle, loetakse ja täiendatakse mitmeid kordi läbi alakategooriate selgitavad kirjeldused ja seejärel alakategooriad rühmitatakse ning moodustatakse peakategooriad, mis lisatakse olemasolevasse tabelisse uue veeruna, nimetusega: peakategooriad. Alakategooriatest omakorda peakategooriate loomise näide on esitatud tabelis 3.

Tabel 3. Näide: alakategooriast peakategooria loomine peakategoorias „abisaaja kirjeldus”

Peakategooria	Alakategooria	Kood	Kirjeldus	Tavaklass	Väikeklass
Abisaaja kirjeldus	Sugu				
		Tüdruk/ Poiss	Tüdruk/ Poiss	10P. Pildi peal on (...) ja seal on <u>tüdruk</u> haigena voodis ja (...). 5T Üks <u>poiss</u> teeb teisele ukse lahti (...).	P4 .Üks <u>tüdruk</u> on vist haige ja talle antakse mänguasi.

Märkus. Täenduslikud üksused on allakriipsutatud.

Koodidest, ala- ja peakategooriatest on moodustatakse manuaalselt Google Docs tekstitöötlusprogrammis tabel, mis on jagatud viide veergu: esimene veerg nimetatakse: peakategooria, teine veerg: alakategooria, kolmas veerg: kood, neljas veerg: kirjelduse näide

tavaklass ja viies veerg nimetatakse: kirjelduse näide väikeklass. Kokku moodustus 74 lehekülge koodide, ala- ja peakategooriate tabel (algne kirjastiil: Calibri, kirja suurus: 10, reavahe: ühekordne).

Tulemuste vormistus tabelina lihtsustas uurimistöö autorit edaspidises töös tulemuste analüüsimisel ja kokkuvõtte tegemisel. Käesolevas töös kaasati kaaskodeerijaks uurimistöö juhendaja, et suurendada uurimistöö andmeanalüüsi usaldusväärsust. Uurimistöö autor palus kogu andmestiku, kodeerimis- ja kategoriseerimistabelid kaaskodeerijal üle vaadata. Koos arutati läbi andmestik ja ühiselt jõuti arusaamani, et uurimistöö andmestik, koodid ning ala- ja peakategooriad on usaldusväärsed ja mõõdavad seda, mida uurimisküsimustega soovitakse teada saada.

4. Uurimuse eetiline aspekt.

Käesolevas magistris on uuritavateks subjektideks lapsed ja seega peetakse töö autori poolt eetilist aspekti eriti oluliseks. Uurimistöö autor rakendas eetika aluspõhimõtteid oma teaduslikus uurimistöös igas töö etapis. Oluliseks peetakse uurija poolt seda, et uuritav on vabatahtlikult nõus osalema uuringus vanema kirjaliku nõusoleku olemasolul ja uuritavale jagatakse teavet uurimistöö järgnevatest etappidest. Uurija järgib eetikanõudeid ja tagab konfidentsiaalsuse kõigis uurimistöö etappides. Järgnevas peatükis esitatakse uurimistöö tulemused.

Tulemused ja arutelu

Magistritöö raames läbiviidud uurimuse eesmärgiks oli välja selgitada tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilaste kirjeldused ning oma kogemus prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivi kohta, lähtuvalt kolmest uurimisküsimusest esitatakse tavaklassi ja väikeklassi tulemused ühe alapeatüki all.

1. *Õpilaste kirjeldused piltidel kujutatud lastevahelise prosotsiaalse käitumise kohta*

Andmete sisuanalüüsi tulemusena moodustati tavaklassi ja väikeklassi õpilaste kirjelduste põhjal pea-ja alakategooriad kõigi nelja prosotsiaalse käitumist kujutava pildi lõikes, mis on toodud tabel 4.

Tabel 4. Tavaklassi ja väikeklassi õpilaste kirjelduste põhjal moodustatud peakategooriad ja alakategooriad kõigi nelja prosotsiaalse käitumist kujutava pildi lõikes

Peakategooria	Alakategooria: tavaklass	Alakategooria: väikeklass
Abisaaja kirjeldus	Laps	Laps
	Tüdruk/poiss	Tüdruk/poiss
	Sugulussuhe	Sugulussuhe
	Sõprussuhe	Sõprussuhe
Abiandja kirjeldus	Laps	Laps
	Tüdruk/poiss	Tüdruk/poiss
	Sugulussuhe	Sugulussuhe
	Sõprussuhe	Sõprussuhe
Abisaaja seisund ja emotsioon	Abisaaja abitu seisund	Abisaaja abitu seisund
	Abisaaja negatiivne emotsioon	
Abiandja seisund ja emotsioon	Abiandja seisund	
	Abiandja negatiivne emotsioon	
Abiandja prosotsiaalse käitumise alaliik	Abistamine	Abistamine
	Hoolimine	Hoolimine
	Jagamine	Jagamine
	Kaasamine	Kaasamine
	Koostöö	Koostöö
Situatsiooni kirjeldus	Füüsilise ümbruse ja esemete kirjeldus	Füüsilise ümbruse ja esemete kirjeldus

Analüüsi tulemusena moodustati kuus peakategooriat: *abisaaja kirjeldus*, *abiandja kirjeldus*, *abisaaja seisund ja emotsioon*, *abiandja seisund ja emotsioon*, *abiandja prosotsiaalse käitumise alaliik ja situatsiooni kirjeldus*, mille all moodustus 19 alakategooriat.

Järgnevalt tuuakse uurimistulemused nelja prosotsiaalse käitumist (*abistamine*, *hoolimine*, *jagamine*, *kaasamine*) kujutava pildi kirjelduste lõikes.

Tavaklassi õpilased kirjeldasid *abiandjapoolset abistavat käitumist* ja töid kirjeldusena välja konkreetse abistava tegevuse, näiteks:

Üks poiss on saanud haiget ja, ei, tal on midagi juhtunud, ja tal on nüüd jalg seotud kinni ja see teine aitab teda.

Väikeklassi õpilased kirjeldasid *abiandja käitumist abistava tegevusena* (nt *teeb ukse lahti; aitab teda*). Wardeni ja Christie (1997) järgi on abistamine: füüsiline või praktiline abi, mis võib toimuda seoses koolitööga või pärast õnnetusjuhtumit.

Kuigi tavaklassi õpilased kirjeldasid *hoolivat käitumist* abisaaja juurde minemisena, abisaaja juures olemisena või abisaajal käest kinni hoidmisena, ei toonud tavaklassi õpilased *abiandjapoolset abistavat käitumist* välja sõnaga *hoolimine*, näiteks: „*minu arvates on see laps haige, (...) ta seisab tema, ei selle haige õde juures (...)*).

Hoolivat käitumist kirjeldasid väikeklassi õpilased samuti abisaaja juures olemise (nt *on tema juures; seisab haige juures*) ja abisaaja juurde minemisena (nt *läheb talle külla*).

Kirjeldades piltidel kujutatud *hoolivat käitumist*, tõi üks väikeklassi õpilane välja *abiandjapoolse hooliva käitumise*.

Ta hoolib temast, ta on sõber, ja ta on talle kallis, ja nad tahavad koos mängida.

Hoolimine, Wardeni ja Christie (1997) järgi, võib olla psühholoogiline tugi, samuti lojaalsus ja empaatia.

Tavaklassi õpilased kirjeldasid prosotsiaalse käitumise alaliiki- *jagamist*, abisaajale *abiandja poolt oma asjade andmisena* (nt *annab ühe võileiv; annab süüa; pakub*). Samuti kirjeldasid väikeklassi õpilased *jagamist*, kui abisaajale oma asjade andmist (nt *jagavad toitu; annab võileiva*) või millegi toomist (nt *annab jänku; antakse mänguasi; toob kingituse*). Jagamist on käsitletud oma vara ja asjade jagamise ning kingituste tegemisena (Wardeni & Christie, 1997). Samuti on Batson (2011) määratlenud prosotsiaalse käitumise vabatahtliku tegevusena, mille eesmärk on jagamine ja teiste aitamine.

Kaasamine- kui piltidel kujutatud prosotsiaalse käitumise alaliiki- kirjeldasid tavaklassi õpilased kui abiandja soovi kutsuda abisaajat mängima (nt *lapsed kutsuvad ühte tüdrukut mängima*) või abisaaja ja abiandja koos mängimist (nt *lapsed, kes mängivad palli*). Samuti kirjeldasid tavaklassi õpilased, et abiandja võtab abisaajal käest kinni ja abiandja toob oma sõbra mängima või mängib koos temaga (nt *pildil on lapsed ja nad seisavad ja kutsuvad ühte tüdrukut. Aga ma ei tea kes ta on*).

Väikeklassi õpilased kirjeldasid *kaasamist*, kui abiandja poolset teise lapse mängima kutsumist (nt *üks kutsub seda last ka veel, teine kutsub teda*). Greener`i (2000) uurimistulemused näitavad, et varajases ja keskmises lapseas võivad lapsed prosotsiaalset käitumist käsitleda laiemalt ja koos mängimist defineerida prosotsiaalse käitumisena. Samuti on Gülay (2011) öelnud, et kaasamine lastevahelistes suhetes hõlmab käitumist (nt lapse kutsumine mängima või klassikaaslaselt tema eelistuse küsimist), kus hoitakse suhteid, kaasates rühma ka teisi lapsi. Sõbraks olemine ja teiste gruppi kaasamine, Greener (2000), esindavad kaasavat prosotsiaalset käitumist.

Oma kirjeldustes tõid tava- ja väikeklassi õpilased välja prosotsiaalse käitumise alaliigi: *koostöö*- kirjeldades lastevahelist koostegevust, näiteks:

Siin on pilt kahest lapsest, üks on haige ja teine seisab, ta näitab talle jänest- see on mängu jänes või isegi kaisuloom, jah ta ongi kaisuloom. Neil on hea meel koos mängida (tavaklass).

Siin on lapsed palli mängimas ja nad jutustavad kuidas käivad reeglid ja siis üks tüdruk tahab ka tulla ja siis see teine võtab tal käest kinni ja nad hakkavad koos mängima (väikeklass).

Väikeklassi õpilased tõid kirjeldustena välja *abisaaja ja abiandja koostegevuse*, kuid ei toonud välja kirjeldusena koostegevuses tekkinud *positiivset emotsiooni*, näiteks:

Võib olla on siin kodu, tüdruk on voodis pikali ja tal on sall, pikk sall kaelas. Ja kui talle sõber külla tuli, siis nad mängivad koos seal.

Lisaks piltidel kujutatud prosotsiaalse käitumise erinevate liikide kirjeldustele, kirjeldasid mõlema valimi liikmed- pildil kujutatud *abisaajat lapse, soo* (tüdruk/poiss), *sugulussuhte* (ema/isa/õde/vend) ja *sõprussuhte* alusel.

Ainult tavaklassi õpilased kirjeldasid *abisaaja abitut seisundit*, tuues välja *abisaaja negatiivse emotsiooni*, näiteks:

Ma arvan, et need lapsed on koroonas, ei üks on ja tal on palavik ja kurk on valus ja teine laps mängib temaga, et ta nii kurb ei oleks, või et tal igav ei oleks, aga nad on kurvad.

Väikeklassi õpilased ei kirjeldanud *abisaaja negatiivset emotsiooni*. Väikeklassi õpilased kirjeldasid *abisaaja abitud seisundit* haigena olemise (nt *on kurk valus; on palavik*), samuti toodi kirjeldustes välja, et abisaajal *valutas jalg või polnud sööki kaasa võetud*. Nagu on öeldud, et lisaks teise inimese kaasamisele, on prosotsiaalne käitumine positiivne sotsiaalne käitumisviis, mille eesmärgiks on teise inimese heaolu loomine ning selle säilitamine (Chou & Stauffer, 2016).

Abiandjat kirjeldasid tava- ja väikeklassi õpilased, *lapse, soo, sugulus- ja sõprussuhte* alusel. Näitena tuuakse väikeklassi õpilase kirjeldus *abiandjast*:

Õde annab teisele õdele jänku, kuid tema on haige.

Tavaklassi õpilased kirjeldasid *abiandja seisundit* ja tõid välja *abiandja negatiivse emotsiooni*, kirjeldades, et *abiandja on õnnetu ja laps on haige*. Väikeklassi õpilased ei toonud kirjeldustes välja *abiandja seisundit* ega kirjeldanud *abiandja emotsioone*.

Tava- ja väikeklassi õpilased kirjeldasid abistava käitumisega seoses pildil kujutatud *füüsilist ümbrust*, kus toimus abistav käitumine, nimetades asukohana: *tuba, kodu, haigla, kool* ja *abistava käitumisega seoses esemeid*: *voodi, klassiuks, pink, tool*. *Situatsiooni* kirjelduse näiteks tuuakse näide tavaklassi kirjeldusest:

Kaks poissi on koolis ja siis see üks avab teisele ukse vist, äkki klassiukse.

Täheldati, et tava- ja väikeklassi õpilased kasutasid prosotsiaalse käitumise kirjeldamisel *abiandjapoolset jagamist*, kui ühepoolset *prosotsiaalset käitumisviisi*- mingi asja andmist teisele lapsele.

Tulemustele toetudes selgitati välja, et tavaklassi õpilased kirjeldavad lisaks pildidel kujutatud prosotsiaalse käitumise neljale alaliigile, ka *prosotsiaalse käitumise alaliiki*: *koostöötuues* kirjeldusena välja lastevahelise koostegevuse.

2. Õpilaste kirjeldused pildidel kujutatud lastevahelise prosotsiaalse käitumise motiivide kohta.

Et välja selgitada tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilaste kirjeldused prosotsiaalse käitumise motiivide kohta, analüüsiti õpilaste intervjuuvastuseid ning analüüsi tulemusena moodustati pea- ja alakategooriad prosotsiaalse käitumise motiivide kohta neljal prosotsiaalse käitumist kujutava pildi kirjelduste lõikes (tabel 5).

Analüüsi tulemusena moodustati kaks peakategooriat: *altruism* ja *egoism* ning seitse alakategooriat. Peakategooria: *altruism* jagunes neljaks alakategooriaks: *soov teha teisele head, soov vähendada teise kannatusi, empaatia, viisakus ja sõnakuulelikkus ning teise tunnetest*

arusaamine. Peakategooria: egoism jagunes kaheks alakategooriaks: vastutasu või vastuteene ootus ja sotsiaalne heakskiit või karistuse vältimine.

Tabel 5. Pea- ja alakategooriad prosotsiaalse käitumise motiivide kohta, nelja prosotsiaalset käitumist kujutava pildi kirjelduste lõikes, kahe valimi tulemuste analüüsi alusel

Peakategooria	Alakategooria: tavaklass	Alakategooria: väikeklass
Altruism	Soov teha teisele head Soov vähendada teise kannatusi Empaatia Viisakus ja sõnakuulelikkus Teise tunnetest arusaamine	Soov teha teisele head Empaatia Viisakus ja sõnakuulelikkus
Egoism	Vastutasu või vastuteene ootus Sotsiaalne heakskiit või karistuse vältimine	Vastutasu või vastuteene ootus Sotsiaalne heakskiit või karistuse vältimine

Analüüsi tulemusena moodustati kaks peakategooriat: *altruism* ja *egoism* ning seitse alakategooriat. Peakategooria: *altruism* jagunes neljaks alakategooriaks: *soov teha teisele head, soov vähendada teise kannatusi, empaatia, viisakus ja sõnakuulelikkus ning teise tunnetest arusaamine*. Peakategooria: *egoism* jagunes kaheks alakategooriaks: *vastutasu või vastuteene ootus ja sotsiaalne heakskiit või karistuse vältimine*.

Analüüsi tulemusena moodustus tavaklassi prosotsiaalse käitumise motiivide kirjeldustest peakategooria *altruism*, mis omakorda jagunes viieks alakategooriaks.

Oma kirjeldustes tõid tavaklassi õpilased välja prosotsiaalse käitumise motiivi: *soov teha teisele head*, tuues kirjeldustes välja abistavalt käituvat lapse soovi abistada abivajajat ja abivajajast hoolimise (nt üks laps *hoolib teisest lapsest (...) haige ei saa ise üles tõusta ja mängida; aitab teda, muidu on ta haige*). Prosotsiaalse käitumise motiivide puhul tõid tavaklassi õpilased oma kirjeldustes välja *hoolimise* teisest lapsest (nt *üks laps hoolib teisest*). Samas kirjeldasid tavaklassi õpilased abiandjapoolset *soovi vähendada abi vajaja kannatusi*, näiteks:

Mina näen, et pildil on voodi, kus on haige tüdruk ja ta kaela ümber on pandud sall, tal on hääl ära, ja teine tüdruk hoiab käes mängujänest ja ta on kurb, ta annab selle haigele tüdrukule ja siis on tal parem meel, nad on ilusad tüdrukud.

Lisaks tõid tavaklassi õpilased välja *abiandjapoolse empaatia* (nt *üks laps aitab teist selle, et ta on lahke*), samuti toodi välja *abiandja arusaam teise tunnetest* (nt *muidu on ta kurb; ta on õnnetu*).

Andmete analüüsimisel selgus, et väikeklassi õpilased tõid oma kirjeldustes välja prosotsiaalse käitumise *altruistlikud* motiivid.

Nimelt, väikeklassi õpilased tõid kirjeldustena välja *abiandja soovi teha teisele head*, kirjeldades abiandjat hea lapse või tüdrukuna, samuti toodi välja, et abiandja soovib olla hea laps, kes aitab, näiteks:

Sellepärast, et kui pakud süüa, siis see on hea ja ta tahab seda teha nii.

Antud uuringu raames ei kajastunud väikeklassi õpilaste kirjeldustes *abisaaja kannatuste* välja toomine, samuti mitte *abiandja arusaamu teise lapse kannatustest*. *Empaatiat* kirjeldasid väikeklassi õpilased *abiandja poolsete tunnetena abisaaja vastu, samuti hooliva suhtumisena abiandjasse*, tuues kirjeldustes välja, et *ta aitab, kuna ta hoolib; ta tahabki aidata, sest ta on kallis*. Samuti tõid väikeklassi õpilased välja *abiandja viisaka käitumise ja sõnakuulelikkuse*, kirjeldades abiandjat kui viisakat last, kes käitub nii nagu autoriteetne isik (nt ema) on öelnud või nagu on kombeks käituda.

Myers (1987) on toonud välja, et kui lapse empaatia on juba märkimisväärselt arenenud, hakkab lapse käitumises esinema ka altruistlikke jooni. Ta on määratlenud altruismi teiste abistamises, mis ei ole seotud isiklike huvidega (Myers, 1987).

Samas on toodud välja, et altruism kujuneb välja lapse vanuse kasvades ja see oleneb sellest, kuidas laps omandab oskuse teise inimese tunnetest ja abivajadusest aru saamise (Teiverlaur, 2010).

Tavaklassi ja väikeklassi õpilaste kirjelduste analüüsi tulemusena selgitati välja, et prosotsiaalse käitumise teiseks motiiviks on mõlemal valimil *egoism*, mis jagunes kaheks alakategooriaks: *vastutasu või vastuteene ootus* ja *sotsiaalne heakskiit või karistuse vältimine*.

Järgnevalt tuuakse uurimistulemused mõlema valimi kirjelduste analüüsi kohta, alustatakse tavaklassi uurimistulemustest.

Tavaklassi õpilased tõid kirjeldustes välja *vastuteene ootuse*, kirjeldades abiandjat, kes käitub abistavalt sellepärast, et ta soovib midagi vastutasuks saada (nt *laps aitab teist, sest ta tahab ise ka ju seal mängida*).

Tavaklassi õpilased kirjeldasid abiandja abistava käitumise egoistlikku motiivi- *sotsiaalset heakskiitu*- tuues välja, et laps tegutseb abistavalt, kuna ta kuulab lapsevanema (nt ema) sõna või ta käitub abistavalt, kuna siis saab ta *tunnustust ja sotsiaalset heakskiitu*, näiteks:

Üks laps aitab teist, sest nii on ema öelnud, et nii peab tegema ja ta kuulab ema sõna (tavaklass).

Ma arvan, et ta annab talle oma leiva, kuna siis see poiss ütleb, et ta on väga hea laps (väikeklass).

Samuti töid tavaklassi õpilased välja *hirmu karistamise ees*, kirjeldades, et laps käitub abistavalt, kuna kardab hiljem lapsevanema (nt ema) käest pahandada saamist.

Väikeklassi õpilaste kirjeldustes toodi välja *egoistlik* motiiv abistava käitumise puhul-
vastutasu või vastuteene ootus. Kirjeldustes toodi välja, et *abiandja ootab oma abistavale käitumisele vastuteenet*, näidetena tuuakse välja- *muidu ta ei saagi endale äkki ratast või midagi, või hoopis ei saa kuhugi minna*. Samas töid väikeklassi õpilased välja *egoistliku* motiivi: *sotsiaalne heakskiit või karistuse vältimine*. Õpilased kirjeldasid abiandja soovi *käituda abistavalt, et vältida karistust* (nt *sest ta peab tegema nii, et pahandada ei saaks*).

Tavaklassi ja väikeklassi õpilaste kirjelduste analüüsi tulemusena, seoses piltidel kujutatud prosotsiaalse käitumise motiividega, selgitati välja, et abistava käitumise motiividena toodi kirjeldustes välja *altruistlikud* ja *egoistlikud* motiivid.

Tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilased kirjeldasid *abiandja soove teha teistele head, soove vähendada teise kannatusi*, kirjeldasid *empaatiat* abisaaja vastu, samuti *sõnakuulelikkust ja viisakust* ning tavaklassi õpilased töid lisaks välja *abiandja arusaamad abisaaja tunnetest*, mida väikeklassi õpilased oma kirjeldustes välja ei toonud.

Samuti saab tulemuste põhjal välja tuua, et väikeklassi õpilastel esineb *egoistlikke* motiive suuremal määral kui tavaklassi õpilastel, toetudes Batsoni (2011) öeldule, et egoistliku käitumisviisi puhul on abistaja motiiviks, lisaks abisaaja heaolu parandamisele, iseenda heaolu (Batson, 2011).

3. Õpilaste oma kogemused prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivide kohta

Et välja selgitada tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilaste kirjeldused oma prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivide kohta, analüüsiti õpilaste intervjuuvastuseid ning analüüsi tulemusena moodustati peakategooriad ja alakategooriad (tabel 6).

Tabel 6. Peakategooriad ja alakategooriad õpilase oma prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivide kirjelduste kohta tavaklassi ja väikeklassi õpilastel

Peakategooria	Alakategooria: tavaklass	Alakategooria: väikeklass
Abisaaja	Eakaaslane Armastussuhe peres Sõprussuhe	Eakaaslane Armastussuhe peres Sõprussuhe
Abisaaja seisund ja tunded	Abisaaja seisund Abisaaja tunded	Abisaaja seisund Abisaaja tunded
Abistaja käitumise liigid	Abistamine Hoolimine Jagamine	Abistamine Hoolimine Jagamine
Positiivne hoiak	Positiivne suhtumine abistavasse käitumisse	Positiivne suhtumine abistavasse käitumisse
Viisakas käitumine Prosotsiaalse käitumise altruistlik motiiv	Viisakus ja sõnakuulelikkus Soov teha teisele head Soov vähendada teise kannatusi	Viisakus ja sõnakuulelikkus Soov teha teisele head Soov vähendada teise kannatusi
Prosotsiaalse käitumise egoistlik motiiv	Vastutasu või vastuteene ootus Sotsiaalne heakskiit	Vastutasu või vastuteene ootus Sotsiaalne heakskiit

Andmeanalüüsi tulemusena moodustati kokku seitse peakategooriat ja 14 alakategooriat.

Õpilase oma prosotsiaalse käitumise kogemuse kohta- viis peakategooriat *abisaaja; abisaaja seisund ja tunded; abistaja käitumise liigid; positiivne hoiak; viisakas käitumine* ja kümme alakategooriat: *eakaaslane; armastussuhe peres; sõprussuhe; abisaaja seisund; abisaaja tunded; abistamine, hoolimine; jagamine; positiivne suhtumine abistavasse käitumisse; viisakus ja sõnakuulelikkus* ning õpilase oma kogemuse motiivide kohta- kaks peakategooriat: *prosotsiaalse käitumise altruistlik motiiv ja prosotsiaalse käitumise egoistlik motiiv* ning neli alakategooriat: *soov teha teisele head; soov vähendada teise kannatusi; vastutasu või vastuteene ootus ja sotsiaalne heakskiit.*

Järgnevalt tuuakse uurimistulemused õpilase oma prosotsiaalse käitumise kogemuse kirjelduste analüüsi kohta.

Tavaklassi õpilased kirjeldasid oma prosotsiaalse käitumise kogemusena *abisaajat* eakaaslase, peres (ema, isa, õde ja vend) *armastus-* või *sõprussuhtes.*

Õpilased tõid kirjeldustes välja *abisaaja seisundi* (nt *õde või venna on veel väikesed; ema on väsinud; emal pea valutab või isal oli jalg haige*). Tavaklassi õpilased kirjeldasid abisaaja

tundeid ning kirjeldusena toodi välja *abisaaja tunded* (nt, et *muidu on ema kurb; venna on õnnetu või sõber on kurb*).

Abistaja käitumisena toodi tavaklassi õpilaste poolt välja *abistamine, hoolimine ja jagamine*, näiteks:

*Olen küll aidanud ja teinud palju asju, näiteks pesnud ja süüa andnud kassile.
Mina aitan oma sõpra, kui ta ei oska õppida, näiteks.*

Kirjeldustes toodi välja tavaklassi õpilaste poolt *positiivne hoiak abistavasse käitumisse* (nt *tahangi emmet aidata ja issit*), samas kirjeldades abistavat käitumist kui meeldivat tegevust, samuti toodi välja abistaja *viisakus ja sõnakuulelikkus*.

Altruistliku motiivina tõid tavaklassi õpilased välja abistaja enda soovi *soov teha teisele head* (nt *tahan teha head*) ja soovi *vähendada teise kannatusi* (nt *et ta terveks saaks; et tal aega oleks*). Tavaklassi õpilased kirjeldasid prosotsiaalse käitumise *egoistlikke* motiive, tuues välja *vastutasu või vastuteene ootuse*, samuti *sotsiaalse heakskiidu*, näiteks:

Vahel olen jaganud oma asju vist, sest siis sa oled hea ja saad kiita emme käest või isa kingib üks euro.

Oma kogemuse kirjeldustes tõid väikeklassi õpilased välja abisaaja, keda kirjeldati *eakaaslase, peres armastussuhte* (ema, isa, õde, vend) ja *sõprussuhte* alusel. *Abisaaja seisundi ja tunnete* kirjeldustes toodi välja, näiteks: *ta on haige, õde-vend on veel väike või isa on väsinud ja vajab abi*. Väikeklassi õpilased kirjeldasid abistaja käitumisena prosotsiaalse käitumise alaliike: *abistamist, hoolimist ja jagamist*. Lisaks ilmnest analüüsist *positiivne hoiak* abistava käitumise kohta. Kirjeldustes toodi väikeklassi õpilaste poolt välja abistaja *viisakus ja sõnakuulelikkus* (nt *kuulan ema sõna, ma olen viisakas ja hea*).

Väikeklassi õpilased kirjeldasid oma prosotsiaalse käitumise motiivina *altruismi ja egoismi*. Altruistlike motiivide kirjeldamisel toodi välja *abistaja enda soov teha teistele head* (nt *ma tahangi aidata, sest mulle meeldib aidata*) ja *vähendada teise kannatusi* (nt *tahan, et tal kergem oleks; soovin, et terveks saaks*). *Egoistlike* motiivide kirjeldamisel toodi välja *vastutasu või vastuteene ootus*, näiteks:

Ma arvan, et ma aitaks ka, sest mulle endale ka meeldib, kui mind keegi aitab, kui ma olen haige.

Samuti toodi väikeklassi õpilaste kirjeldustes välja *egoistlik motiiv- sotsiaalne heakskiit või karistuse vältimine* (nt *muidu saan isa käest pahandada*).

Selgitati välja, et oma prosotsiaalse käitumise kogemust kirjeldades tõid nii tavaklassi kui ka väikeklassi õpilased välja *abisaaja*, keda nimetati *eakaaslase*, *peres armastussuhte või sõprussuhte* kaudu, samuti kirjeldasid tavaklassi õpilased *abisaaja seisundit ja tundeid*. Kirjeldustes toodi välja *prosotsiaalse käitumise alaliigid*, milleks olid *abistamine*, *hoolimine* ja *jagamine*. Samas toodi välja *positiivne hoiak abistavasse käitumisse* ja *viisakus ning sõnakuulelikkus*.

Mõlema uuritavate grupi õpilaste kirjeldused ja oma kogemused prosotsiaalse käitumise motiivide kohta sisaldasid nii *altruistlikke* kui ka *egoistlikke* motiive, kus *egoistlikud* motiivid olid kaalukamad väikeklassi õpilaste kirjeldustes.

Õpetajana on oluline teada, et prosotsiaalset käitumist õpitakse vaatluse ja verbaalse käitumise kaudu (Malinauskas, 2019). Algklassi õpetajal suur vastutus, et suunata õpilast nägema ning ära tundma abivajajat. Samuti arendada õpilases tahet teha head, oskusi teist last aidata ja oskusi koostöök. On öeldud, et õpilaste omavaheline sutlemine ja koostöö on olulised, et lapses areneks välja prosotsiaalne käitumine (Malinauskas, 2019).

Kuna väikeklassi näol on tegemist hariduslike erivajadustega õpilastega, siis on eriti oluline õpetajapoolne abi, tugi ja suunamine, et õpilastel aidata omandada eluks vajaminevaid oskusi, sealjuures oskusi prosotsiaalselt käituda. Algklassi õpetaja üheks eesmärgiks on ennetada käitumisprobleeme ja vähendada juba olemasolevaid käitumisraskusi õpilaste seas.

Erilist tähelepanu vajab väikeklassi hariduslike erivajadustega õpilane, sest tema praegused sotsiaalsed oskused, madalamad õpitulemused, samuti õpilase käitumis- või tähelepanuhäire on ületatavad ja oskused omandatavad, aga seda saab aidata, lisaks teistele asjaosalistele, ka õpetaja, kellega koos veedab laps suure osa oma päevast.

Käesolevas uurimuses piirduti 8-10 aastaste 2. klassi paralleelklassi õpilastega. Piiranguks on suhteliselt väike valim seoses ühe piirkonna ja ühe põhikooli õpilastega, seega ei ole käesoleva töö uurimistulemused üldistatavad samas piirkonnas teiste põhikoolide, samuti mitte teiste piirkondade koolide õpilastele.

Edaspidiselt võiks viia läbi uurimusi erinevate valimi suurusega, erinevate piirkondade koole hõlmavana, samuti valimiga, mis haaraks teisi hariduslike erivajadustega õpilaste gruppe (nt üks ühele õpe, lihtsustatud õpe).

Uurimistöö praktiline väärtus seoses uurimistulemuste rakendamisvõimalustega on see, et

eelkõige algklassi õpetajad saaksid teadmisi algklassi õpilaste prosotsiaalse käitumise erinevate alaliikide ja sellise käitumise motiivide kohta, et tõhustada õppekasvatust protsessi, tuginedes abistava käitumise õpetamisel ja oskuste kujundamisel kehtiva õppekava raamistikule.

Tänuõnad

Autor tänab oma uurimistöö juhendajat, tema professionaalsuse, mõistmise ja edasiviiva tagasiside eest. Autor tänab uurimuses osalenud õpilasi, nende vanemaid, kolleege ja kooli juhtkonda meeldiva koostöö eest.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Hele Laht

/allkirjastatud digitaalselt/

24. 05. 2021

Kasutatud kirjandus

- Batson, C. D., (2011). *Altruism in humans*. New York: Oxford University Press.
- Bierhoff, H. M. (2002). *Prosocial behaviour and social life*. New York: Psychology Press, 9-16.
- Blair, K. A., Denham, A. S., Kochanoff, A., & Whipple, B. (2014). Playing it cool: temperament, emotion regulation, and social behavior in preschoolers. *Journal of School Psychology, 42*, 419-443.
- Butterworth, G., & Harris, M. (2002). *Arengusühholoogia alused*. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Chou, S. Y., & Stauffer, J. M. (2016). A theoretical classification of helping behavior and helping motives. Publisher: Emerald Group Publishing Limited. *Personnel Review, 45*(5), 871-888.
- Clarke, D. (2003). *Pro-social and anti-social behaviour*. New York: Routledge Modular Psychology Series.
- Carnegie, D. (2012). *Suhtluse teel edukaks*. Tallinn: Kirjastus Pilgrim.
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1998). *Prosocial development*. N. Eisenberg (ed.), *Handbook of child psychology: Social emotional, and personality development. 5*(3), 701-778.
- Eisenberg, N., & Miller, P. A. (1987). *The relation of empathy to prosocial and related behaviours*. Publishing: Psychological Bulletin.
- Eisenberg, N., & Mussen, P. H. (1989). The roots of prosocial behavior in children. *British Journal of Psychology, 82*(1), 2.
- Greener, S. H. (2000). Peer assessment of children's prosocial behaviour. *Journal of Moral Education, 29*(1), 47-60.
- Gülay, H. (2011). Assessment of the prosocial behaviors of young children with regard to social development, social skills, parental acceptance-rejection and peer relationships. *Journal of Instructional Psychology, 38*(3/4), 164-172.
- Hay, D. F. (1994). Prosocial development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35*, 29-71.
- Inimese elukulg. Elukaare etapid. Pärnumaa Kutsehariduskeskus õppematerjal. Külastatud aadressil
https://www.hariduskeskus.ee/opiobjektid/elukulg/?INIMESE_ARENG__ELUKAAR__Elukaare_etapid.
- Jaani, J., Lääne, T. (Toim). (2010). *Väike heategija- koos õpime tegema head*. SA TÜ Kliinikum.

- Kriisa, P. (2006). *Tasandusklasside õpilaste prosotsiaalne ja agressiivne käitumine õpetajate ja õpilaste hinnangul*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Sotsiaal- ja haridusteaduskond.
- Krull, E. (2018). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. 3. tr. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Krull, E. (2000). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Kõiv, K. (2003). Sotsiaalsed oskused ja nende arendamine. Tälli, H., Maser, M. (toim.), *Terviseedendus lasteaias*. Tartu: Tervise Arengu Instituut, 89-93.
- Kõiv, K., & Edovald, T. (2004). *Inimeseõpetus*. Tallinn: AS BIT, 29.
- Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.
- Laherand, M.- L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Malinauskas, R. K., & Saulius, T. (2019). Social self- efficacy and prosocial behaviour among students of high and youth schools. *European Journal of Contemporary Education*, 8(3).
- Naparstek, N. (1990). Children's conceptions of prosocial behavior. *Child Study Journal*, 20(4), 207-220.
- Prior, M. (1997). *Understanding Specific Learning Difficulties*. UK: Psychology Press.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010). *Riigi Teataja 1 2010*, 9. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/128112017026>.
- Põhikooli riiklik õppekava (2011). *Riigi Teataja 1 2011*, 1. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020?leiaKehtiv>.
- Teiverlaur, M. (2010). *Empaatia areng ja arendamine lapsel*. Tallinn: Eesti Ajalehed AS.
- Warden, D., & Christie, D. (1997). *Teaching social behaviour. Classroom activities to foster children's interpersonal awareness*. London: David Fulton Publishers. 24-33.
- Warden, D., Cheyne, B., Christie, D., Fitzpatrick, H. & Reid, K. (2003). Assessing children's perceptions of prosocial and antisocial peer behaviour. *Educational Psychology*, 23(5), 2-23.
- Wardle, G. A., Hunter, S. C., & Warden, D. (2011). Prosocial and antisocial children's perceptions of peer's motives for prosocial behaviours. *British Journal of Developmental Psychology*, 29, 396-408.

Lisad

Lisa 1. Kirjalik teavitus ja nõusoleku taotlus lapsevanemale tähtajalise tagastusega

Austatud lapsevanem.

Minu nimi on Hele Laht, õpin Tartu Ülikoolis põhikooli mitme aine õpetajaks magistriõppe viimasel kursusel. Soovin X koolis viia läbi uurimuse 2. klassi õpilaste seas.

Minu magistritöö teemaks on: Tava- ja väikeklassi teise klassi õpilaste arvamused lastevahelise prosotsiaalse käitumise erinevate liikide, sellise käitumise motiivide ning õpilaste omad kogemused prosotsiaalse käitumise ja motiivide kohta.

Teema on aktuaalne, et arendada lastevahelist üksteise abistamist ja abisaaja märkamist.

Andmekogumiseks kasutan individuaalset intervjuud koos pildilise materjaliga, kus on kujutatud lastevahelist abistavat käitumist. Intervjuu kestab maksimaalselt 20 minutit iga õpilase kohta eraldatud ruumis koolimajas. Intervjuud salvestan diktofoniga.

Uuringu tulemused on anonüümsed, intervjuu käigus ei küsita lapse nime, küsitakse vaid lapse vanus ja sünnikuu ning vastuste analüüsimiseks kasutatakse transkribeerimist ning saadud tulemused edastatakse üldistatud kujul. Samuti jälgin ma kogu uurimistöö ajal eetiliste ja konfidentsiaalsuse nõudeid.

Uurimistöö tegemiseks palun X kooli 2.x klassi õpilaste lastevanemate kirjalikku nõusolekut.

Käesolevaga teavitan Teid, et uuringus osalevate õpilaste ja nende vanematel on õigus uuringus osaleda või mitte osaleda ning nõusolek uurimuses osaleda igal ajal tagasi võtta.

Iga uurimuses oleva õpilase ja tema lapsevanemaga lepin eelnevalt kokku intervjuu läbiviimiseks sobiva kuupäeva ja kellaaja kirjalikult.

Palun kirjalikku vastust minu e-kirjale, kui olete nõus, et ma viin uurimuse läbi Teie lapsega, tähtajaga 10. november 2020.

Lugupidamisega,

Hele Laht

Lisa 2. Teavitus ja nõusoleku taotlus klassijuhatajale

Austatud klassijuhataja.

Minu nimi on Hele Laht, õpin Tartu Ülikoolis põhikooli mitme aine õpetajaks magistriõppe viimasel kursusel. Soovin X koolis viia läbi uurimuse 2. klassi õpilaste seas.

Minu magistritöö teemaks on: Tava- ja väikeklassi teise klassi õpilaste arvamused lastevahelise prosotsiaalse käitumise erinevate liikide, sellise käitumise motiivide ning õpilaste omad kogemused prosotsiaalse käitumise ja motiivide kohta.

Teema on aktuaalne, et arendada lastevahelist üksteise abistamist ja abisaaja märkamist.

Andmekogumiseks kasutan individuaalset intervjuud koos pildilise materjaliga, kus on kujutatud lastevahelist abistavat käitumist. Intervjuu kestab maksimaalselt 20 minutit iga õpilase kohta eraldatud ruumis koolimajas. Intervjuud salvestan diktofoniga.

Andmete kogumisel, analüüsimisel ja tulemuste avaldamisel kasutan kodeerimist, üdistamist ja vastaja isik jääb konfidentsiaalseks. Samuti täidan ma kogu uurimistöö ajal eetikakoodeksist tulenevaid nõudmisi.

Uurimistöö tegemiseks palun X kooli klassi 2.x klassijuhataja nõusolekut. Iga uurimuses oleva õpilase ja tema lapsevanemaga lepin eelnevalt kokku intervjuu läbiviimiseks sobiva kuupäeva ja kellaaja kirjalikult.

Palun kirjalikku vastust minu e-kirjale, kui olete nõus, et ma viin uurimuse läbi Teie lapsega, tähtajaga 10. november 2020.

Lugupidamisega,

Hele Laht

Lisa 3. Prosotsiaalset käitumist kujutavad pildid

(piltide allikas: K. Kõiv & T. Edovald „Inimeseõpetus õpik 3. klassile, 2004, lk 29).

Pilt 1. Hoolimine

Pilt 2. Jagamine

Pilt 3. Abistamine

Pilt 4. Kaasamine

Lisa 4. Intervjuu kava

I. Uurija asetab esimese pildi (hoolimine) lapse ette.

1. etapp. Prosotsiaalne käitumine.

Uurija küsimus: „Palun räägi, mis on sinu arvates pildil kujutatud.”

Õpilane kirjeldab pildil olevat tegevust oma sõnadega.

2. etapp. Prosotsiaalse käitumise motiivid.

Uurija küsimus: „Miks sinu arvates see laps teisest lapsest hoolib? Põhjenda palun.“

Uurija osutab samal ajal pildil kujutatud lapsele, kes teise suhtes abistavalt käitub.

Õpilane kirjeldab oma sõnadega.

3. etapp. Intervjueeritava oma kogemus prosotsiaalse käitumise alaliigi (hoolimine) kohta.

Uurija küsimus: „Kas on olnud olukordi, kui sina oled teistest hoolinud? Kirjelda kuidas?“

Õpilane kirjeldab oma prosotsiaalset tegevust.

4. etapp. Intervjueeritava oma prosotsiaalse käitumise motiiv.

Uurija küsimus: „Miks sa oled teistest hoolinud? Põhjenda palun.“

Õpilane kirjeldab oma sõnadega.

II. Uurija asetab teise pildi (jagamine) lapse ette.

1. etapp. Prosotsiaalne käitumine.

Uurija küsimus: „Palun räägi, mis on sinu arvates pildil kujutatud.”

Õpilane kirjeldab pildil olevat tegevust oma sõnadega.

2. etapp. Prosotsiaalse käitumise motiivid.

Uurija küsimus: „Miks sinu arvates see laps jagab oma asju teise lapsega? Põhjenda palun.“

Uurija osutab samal ajal pildil kujutatud lapsele, kes teise suhtes abistavalt käitub.

Õpilane kirjeldab oma sõnadega.

3. etapp. Intervjueeritava oma kogemus prosotsiaalse käitumise alaliigi (jagamine) kohta.

Uurija küsimus: „Kas on olnud olukordi, kui sina oled teistega oma asju jaganud? Kirjelda kuidas?“

Õpilane kirjeldab oma prosotsiaalset tegevust.

4. etapp. Intervjueeritava oma prosotsiaalse käitumise motiiv.

Uurija küsimus: „Miks sa siis teistega asju jagasid? Põhjenda palun.“

Õpilane kirjeldab oma sõnadega.

III. Uurija asetab kolmanda pildi (abistamine) lapse ette.

1. etapp. Prosotsiaalne käitumine.

Uurija küsimus: „Palun räägi, mis on sinu arvates pildil kujutatud.”

Õpilane kirjeldab pildil olevat tegevust oma sõnadega.

2. etapp. Prosotsiaalse käitumise motiivid.

Uurija küsimus: „Miks sinu arvates see laps teist last abistab? Põhjenda palun.“

Uurija osutab samal ajal pildil kujutatud lapsele, kes teise suhtes abistavalt käitub.

Õpilane kirjeldab oma sõnadega.

3. etapp. Intervjueeritava oma kogemus prosotsiaalse käitumise alaliigi (abistamine) kohta.

Uurija küsimus: „Kas on olnud olukordi, kui sina oled teisi abistanud? Kirjelda kuidas?“

Õpilane kirjeldab oma prosotsiaalset tegevust.

4. etapp. Intervjueeritava oma prosotsiaalse käitumise motiiv.

Uurija küsimus: Miks sa siis teisi abistasid? Põhjenda palun.“

Õpilane kirjeldab oma sõnadega.

IV. Uurija asetab neljanda pildi (kaasamine) lapse ette.

1. etapp. Prosotsiaalne käitumine.

Uurija küsimus: „Palun räägi, mis on sinu arvates pildil kujutatud.”

Õpilane kirjeldab pildil olevat tegevust oma sõnadega.

2. etapp. Prosotsiaalse käitumise motiivid.

Uurija küsimus: „Miks sinu arvates see laps kaasab teise lapse? Põhjenda palun.“

Uurija osutab samal ajal pildil kujutatud lapsele, kes teise suhtes abistavalt käitub.

Õpilane kirjeldab oma sõnadega.

3. etapp. Intervjueeritava oma kogemus prosotsiaalse käitumise alaliigi (kaasamine) kohta.

Uurija küsimus: „Kas on olnud olukordi, kui sina oled teisi kaasanud? Kirjelda kuidas?“

Õpilane kirjeldab oma prosotsiaalset tegevust.

4. etapp. Intervjueeritava oma prosotsiaalse käitumise motiiv.

Uurija küsimus: „Miks sa siis teisi oled kaasanud? Põhjenda palun.“

Õpilane kirjeldab oma sõnadega.

Lisa 5. Teavitus ja nõusoleku taotlus kooli juhtkonnale

Lugupeetud X kooli direktor!

Minu nimi on Hele Laht, õpin Tartu Ülikoolis põhikooli mitme aine õpetajaks magistriõppe viimasel kursusel. Soovin X koolis viia läbi uurimuse 2. klassi õpilaste seas.

Minu magistritöö teemaks on: Tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilaste arvamused ning oma kogemused prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivide kohta.

Teema on aktuaalne, et arendada lastevahelist üksteise abistamist ja abisaaja märkamist.

Andmekogumiseks kasutan individuaalset poolstruktureeritud intervjuud koos pildilise materjaliga, kus on kujutatud lastevahelist abistavat käitumist. Intervjuu kestab maksimaalselt 20 minutit iga õpilase kohta eraldatud ruumis koolimajas. Intervjuud salvestan diktofoniga.

Andmete kogumisel, analüüsimisel ja tulemuste avaldamisel kasutan kodeerimist, üdistamist ja vastaja isik jääb konfidentsiaalseks. Samuti täidan ma kogu uurimistöö ajal eetikakoodeksist tulenevaid nõudeid.

Palun kirjalikku vastust minu e-kirjale, kui olete nõus, et ma viin uurimuse läbi X kooli 2. klassi õpilaste seas.

Lugupidamisega,

Hele Laht

Lisa 6. Kodeerimisjuhend: õpilaste kirjeldused prosotsiaalse käitumise kohta

Peakategooria	Alakategooria	Kirjeldus	Kood	Kirjelduse näide
Abisaaja kirjeldus	Sugu	Abisaaja kirjeldamine soo alusel	Tüdruk	Siin on kujutatud, et üks <u>tüdruk</u> on haige ja teine laps mängib koos temaga, nad mängivad teatrit.
	Sugulussuhe	Abisaaja kirjeldamine suguluse alusel	Õde	Sellel pildil on kujutatud kaks <u>õde</u> , kahjuks on üks haige ja on voodis, tal on tekk peal ja tal on sall kaelas, aga teine õde on tema juures ja seisab, tal on kaisukas käes, ja ta seisab seal.
	Sõprussuhe	Abisaaja kirjeldamine sõpruse järgi	Sõbrad/ kaks sõpra	Ma arvan, et need kaks last on <u>sõbrad</u> , aga üks jäi haigeks ja läks voodisse ja teine on õnnetu, kuna nad ei saa mängida. Ta tahtis jäneselega mängida, ei ta tahtis selle sõbraga mängida, jäneselega, aga sõber on haige, ja ta jäi magama.
	Laps	Abisaaja kirjeldamine üldmõistena	Laps	Sellel pildil on kujutatud kahte <u>last</u> , kus üks on haige ja teine toob talle jänese, et rõõmsam oleks, et ta terveks saaks. Aga äkki on nad klassiõded.

Abisaaja seisund ja emotsioon	Abisaaja abitu seisund	Abisaaja kirjeldamine haigena, kurk, valus, palavik, koroon	Haige olemine	Siin on kujutatud, et üks tüdruk on <u>haige</u> ja teine laps mängib koos temaga.
	Abisaaja negatiivne emotsioon	Abisaaja negatiivsete emotsioonide kirjeldamine õnnetu, kurb	Õnnetu olemine	Ma arvan, et need kaks last on sõbrad, aga üks jäi haigeks ja läks voodisse ja teine on <u>õnnetu</u> , kuna nad ei saa mängida. Ta tahtis jänesega mängida, ei ta tahtis selle sõbraga mängida, jänesega, aga sõber on haige, ja ta jäi magama.
Abiandja kirjeldus	Sugu	Abiandja kirjeldamine soo alusel	Tüdruk	Mina näen, et pildil on voodi, kus on haige tüdruk ja ta kaela ümber on pandud sall, tal on häääl ära, ja teine <u>tüdruk</u> hoiab käes mängujänesest ja ta on kurb, ta annab selle haigele tüdrukule ja siis on tal parem meel, nad on ilusad tüdrukud.
	Sugulussuhe	Abiandja kirjeldamine suguluse alusel	Õde	Sellel pildil on kujutatud kaks <u>õde</u> , kahjuks on üks haige ja on voodis, tal on tekk peal ja tal on sall kaelas, aga teine õde on tema juures ja seisab, tal on kaisukas käes, ja ta seisab seal.

	Sõprussuhe	Abiandja kirjeldamine sõpruse alusel	Sõber/sõbrad	Võib olla on siin kodu, tüdruk on voodis pikali ja tal on sall, pikk sall kaelas. Ja kui talle <u>sõber</u> külla tuli, siis nad mängivad koos seal.
	Laps	Abiandja kirjeldamine üldmõiste alusel	Lapsed/kaks last	Siin on pilt kahest <u>lapsest</u> , üks on haige ja teine seisab, ta näitab talle jänest- see on mängu jänest või isegi kaisuloom, jah ta ongi kaisuloom. Neil on hea meel koos mängida.
Abiandja seisund ja emotsioon	Abiandja seisund	Abiandja seisundi kirjeldamine	Kurbus/kurb olemine	Sellel pildil on kujutatud kaks last, üks on haige ja teine tuli talle külla, et tal oleks hea ja ta tõi talle jänese, et muidu <u>on ta kurb</u> .
	Abiandja negatiivne emotsioon	Abiandja negatiivsete emotsioonide kirjeldamine	Kurb olemine	Mina näen, et pildil on voodi, kus on haige tüdruk ja ta kaela ümber on pandud sall, tal on hääl ära, ja teine tüdruk hoiab käes mängujänest ja ta on <u>kurb</u> , ta annab selle haigele tüdrukule ja siis on tal parem meel, nad on ilusad tüdrukud.
			Õnnetu olemine	Sellel pildil on lapsed, üks magab voodis ja on haige, teine seisab ta juures ja vaatab, tal on jänest käes ja ta on <u>õnnetu</u> , et laps on haige.

Abiandja prosotsiaalne käitumine	Jagamine	Abiandja poolse asjade andmise abisaajale kirjeldamine	Annab	Et õde <u>annab</u> teisele õdele jänku, kuid tema on haige.
			Toob/ töö	Siin üks tüdruk annab tüdrukule mänguasja, sest ta on haige ta magab, ja teine <u>toob</u> talle kaisuka.
			Kingib	Pildi peal on kujutatud, et toas on voodi, aga äkki on hoopis haigla ja seal on tüdruk haigena voodis ja teine tüdruk, kes on ta sõber tuli teda vaatama ja <u>kingib</u> talle jänku-poisi.
	Kaasamine	Abiandjapoolse koostegvuse kirjeldamine	Näitab talle/ koos mängimine	Siin on pilt kahest lapsest, üks on haige ja teine seisab, ta <u>näitab talle</u> jänest- see on mängu jännes või isegi kaisuloom, jah ta ongi kaisuloom. Neil on hea meel <u>koos mängida</u> .
			Juures olemine	Mina arvan, et sellel pildil on kaks sõpra, aga üks on jäänud haigeks, aga tal on sõber seal ja ta <u>on tema juures</u> ja nad on sõbrad.

	Hoolimine	Abiandjapoolne hooliva tegevuse kirjeldamine	Hoolib/ tulisteist vaatama	Pildi peal on kujutatud, et toas on voodi, aga äkki on hoopis haigla ja seal on tüdruk haigena voodis ja teine tüdruk, kes on ta sõber <u>tuli teda vaatama</u> ja kingib talle jänku-poisi.
	Abistamine	Abiandjapoolse abistava tegevuse kirjeldamine	Aitab	Ühel lapsel on jalg haige, teisel lapsel on käsi haige, vist. Ta <u>aitab</u> teda, et ta kiiremini jõuaks kuhugile, muidu ta kukub maha.
Koostöö	Koostegevus	Abisaaja ja abiandja koostöö	Hea meel koostööst	Siin on pilt kahest lapsest, üks on haige ja teine seisab, ta näitab talle jänest- see on mängu jänest või isegi kaisuloom, jah ta ongi kaisuloom. Neil <u>on hea meel koos mängida.</u>
Situatsiooni kirjeldus	Füüsiline ümbruse ja esemete kirjeldus	Füüsiline ümbrus/ esemed	Voodi mänguasi	Üks tüdruk annab teisele haigele tüdrukule haige mänguasi, ta seisab <u>voodi</u> juures ja vaatab, aga haige laps magab või jäi magama, või hakkab ärkama, või ma ei tea.
			Kodu	Võib olla on siin <u>kodu</u> , tüdruk on voodis pikali ja tal on sall, pikk sall kaelas. Ja kui talle sõber külla tuli, siis nad mängivad koos seal.
			Tuba	Kaks tüdrukut on <u>toas</u> ja üks on haige, aga ta sõber tõi talle jänku-Jussi, aga ta on haige ja õnnetu.

Märkus: tähenduslikud üksused on allakriipsutatud.

Lisa 7. Kodeerimisjuhend: õpilaste kirjeldused prosotsiaalse käitumise motiivide kohta

Peakategooria: prosotsiaalne käitumine			
Alakategooria	Kirjeldus	Tavaklass	Väikeklass
Altruism	Soov teha teisele head	Mina näen, et pildil on voodi, kus on haige tüdruk ja ta kaela ümber on pandud sall, tal on hää ära, ja teine tüdruk hoiab käes mängujänesest ja ta on kurb, ta annab selle haigele tüdrukule ja <u>siis on tal parem meel</u> , nad on ilusad tüdrukud.	Sellel pildil on kujutatud kaks last, üks on haige ja teine <u>tuli talle külla</u> , et tal hea oleks ja ta tõi talle jänese, et <u>muidu on ta kurb</u> .
	Soov vähendada teise kannatusi	Ta teeb <u>ukse lahti</u> , tal on ju kepid.	<u>Tahab aidata teda kui teine on haige</u> , aga ma ei tea rohkem.
	Empaatia	Ma arvan, et need kaks last on sõbrad, aga üks jäi haigeks ja läks voodisse ja <u>teine on õnnetu</u> , kuna nad ei saa mängida. Ta tahtis jäneseaga mängida, ei ta <u>tahtis temaga mängida</u> , aga sõber on haige, ja ta jäi magama.	<u>See on väga hea kui teist poissi aitad ja teedki ukse lahti</u> , aga äkki aitad teda ka trepist üles.

	Viisakus ja sõnakuulelikkus	See on <u>viisakas</u> kui aitad.	Sellepärast, et teistest tuleb hoolida.
	Teise tunnetest arusaamine	Bussis peab pakkuma istumist, kui on vana inimene või naine ja <u>väsinud</u> .	Ühel lapsel on jalg haige, teisel lapsel on käsi haige, vist. Ta aitab teda, <u>et ta kiiremini jõuaks kuhugile, muidu kukub maha ja on õnnetu</u> .
Egoism			
	Vastutasu või vastuteene ootus	Ma arvan, et <u>tahab midagi endale saada</u> .	Sõpru peab aitama, kui nad on suures ohus, sest <u>kui sa ise oled suures ohus, siis nad ei aita sind välja</u> .
	Sotsiaalne heakskiit või karistuse vältimine	Üks laps aitab teist, sest nii on ema öelnud, et <u>nii peab tegema ja ta kuulab ema sõna</u> .	Ma arvan, et <u>saab muidu pärast pahandada</u> .

Märkus: tähenduslikud üksused on allakriipsutatud.

Lisa 8. Kodeerimisjuhend: õpilase oma prosotsiaalse käitumise kogemus ja sellise käitumise motiiv

Peakategooria: prosotsiaalne käitumine	Alakategooria	Kirjeldus	Kood	Kirjelduse näide vastusest
	Abistamine	Oma abistava tegevuse kirjeldamine	Abisaaja aitamine/ abistamine	Kui on vaja, siis ma ikka <u>aitan</u> , ma viin prügi välja ja aitan ema.
	Hoolimine	Oma hooliva tegevuse kirjeldamine	Abisaajast hoolimine	Ma <u>hoolin</u> , sest nii on hea ja ma olen hea laps.
	Jagamine	Oma asjade jagamine teise inimesega	Oma asjade jagamine	Ma tooks talle rohtu ja <u>annaks</u> teed juua.
	Tahtlik abistav käitumine	Oma soovi ja tahte kirjeldamine	Tahan teha, tahan anda	Ma <u>tahan anda</u> talle, aga kui ta ei söö seda, siis ma ei tea.
Positiivne hoiak	Positiivne hoiak abisaaja käitumisega seoses positiivse suhtumisega abistamisse	Oma positiivse hoiaku ja suhtumise kirjeldamine	Mulle meeldib	<u>Mulle meeldib ja tahangi, sest nii on hea.</u>
Abistamine lähisuhetes	Sõprus, armastus abisaaja vastu	Oma sõbralikkuse kirjeldamine	Sõbralik, armastan	Ma ikka olen teise lapsega asju jaganud, sest (...), sest ma <u>olen sõbralik</u> .

Viisakas käitumine	Sõnakuulelikkus, viisakus	Viisakas olemine	Kuulan sõna, olen viisakas	Ma annaks ka, sest mulle meeldib aidata pakuksin sõbrale ka, sest see <u>on viisakas</u> , ütleksin, palun söö.
Peakategooria: abisaaja	Abisaaja kirjeldus sugu	Abisaaja kirjeldamine soo alusel	Tüdruk/ poiss	Mina oleks küll ukse lahti teinud, sest ta <u>on hea poiss</u> .
	Abisaaja kirjeldus sugulus	Abisaaja kirjeldamine suguluse alusel	Õde/ vend/ ema/ isa	Kui mu <u>isal</u> jalg haige oli, siis ma tegin ka ukse lahti ja aitasin teda püsti. Kui <u>ema</u> oli väsinud, siis ma vaatasin teda ja ma aitasin teda.
	Abisaaja kirjeldus sõprus	Abisaaja kirjeldamine sõpruse alusel	Sõber/ sõbrad	Mina aitan oma <u>sõpra</u> kui ta ei oska õppida, näiteks.
Abisaaja seisund ja tunded	Abisaaja abitu seisund/ abivajadus	Abisaaja seisundi kirjeldamine	Ei saa kõndida; on haige; ei jõua	No ma ju aitaks ikka, ta <u>ei saa ju kõndida</u> .

Prosotsiaalse käitumise altruistlik motiiv		Kirjeldus	Väikeklass	Tavaklass
	Altruism	Soov teha teisele head	Ma olen koristanud õe tuba, <u>kui see nii segi on olnud</u> ja riided maas ja õde on trennis.	Selle, et see on hea, ma aitan, <u>tahan aidata</u> ja hea olla.
		Soov vähendada teise kannatusi	Kui ema oli <u>väsinud</u> , siis ma vaatasin teda ja ma aitasin teda.	Sõpru <u>peab aitama</u> kui <u>nad on suures ohus</u> , sest kui sa ise oled suures ohus, siis nad ei aita sind suurest ohust välja.
Prosotsiaalse käitumise egoistlik motiiv				
	Egoism	Vastutasu või vastuteene ootus.	Koos on ikka nii äge ja rõõmus ja ja ja <u>ma nii tahan, et mul on palju sõpru.</u>	Ma arvan, et ma aitaks ka, sest <u>mulle endale ka meeldib</u> kui <u>mind keegi aitab</u> , kui ma olen haige.
		Sotsiaalse heakskiidu või karistuse vältimine	<u>Poisid teevad alati ukse lahti, see on nii.</u>	Jah on ikka olnud, ma hoolin oma <u>sõbrast ja tahan, et ta teaks, et ma aitan.</u>

Märkus: tähenduslikud üksused on allakriipsutatud.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Hele Laht**,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose **„Tava- ja väikeklassi 2. klassi õpilaste arvamused prosotsiaalse käitumise ja sellise käitumise motiivide kohta“**, mille juhendaja on **dotsent Kristi Kõiv**, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hele Laht

24.05.2021